

13. BÖLÜM / CHAPTER 13

ŞEYH GALİP'İN DÜŞÜNCE ATLASINDAKİ KAYNAKLAR VE ŞAHSİYETLER

SOURCES AND PERSONALITIES IN SHEIKH GHALIB'S ATLAS OF THOUGHT

M. Muhsin KALKIŐIM¹

¹Prof. Dr., Trabzon Üniversitesi, Fatih Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Trabzon, Türkiye
E-mail: m.muhsin@yahoo.com.tr

DOI: 10.26650/B/AA14AA25.2022.009.13

ÖZ

Bu çalışmada Şeyh Galip'in dört eseri (Dîvân, Hüsn ü Aşk, Şerh-i Cezîre-i Mesnevî, Es-Sohbetü's-Sâfiyye) taranmış; ayet ve hadislerle birlikte 100'ün üzerinde şahsiyet tespit edilmiştir. Çalışmamızda bunlardan belirgin olarak öne çıkan 47'si üzerinde durulmuş, diğerleri liste hâlinde verilmiştir. Şeyh Galip, eserlerinde Kur'ân'ın 72 suresinden 176 ayete ve Hz. Muhammed'in 43 hadisine atf yapmıştır. Peygamberlerden Hz. İbrahim, Hz. Yakup, Hz. Yusuf, Hz. Musa, Hz. Süleyman ve Hz. İsa daha ön planda ele alınmış, ledünnî ilmi temsil eden Hz. Hızır, şair tarafından sıklıkla dile getirilmiştir. Sahabe-i kiramdan Hz. Ebubekir ve Hz. Ali isimlerine özellikle vurgu yapılmış olup onun fikrî müktesebatında yer alan kadınlar arasında Hz. Meryem ve Hz. Fatıme ilk sırada görölmektedir. Şeyh Galip'in düşünce atlasında sayısal bakımdan ağırlığı 22 mutasavvıf teşkil etmektedir. Mevlana'dan önceki silsilede bilhassa Hallac-ı Mansur ve Muhyiddin-i Arabî, müellifin ruh dünyasına nüfuz etmiş iki isimdir. Klasik Türk şiirinin geleneğiyle paralel olarak felsefî alanda Eflatun ve Aristo'ya, nakkaşlıkta Mani ve Bihzad'a önemli atıflar yapan müellifin ele aldığı şahsiyetler arasında fıkıh âlimlerinin belirgin bir yeri yoktur. Birer aşık karakteri olan "Ferhad" ve "Kays", aşk mesleğinin saliki olan Şeyh Galip için iki önemli kaynaktır. Şiirde eskilerden Fuzulî'yi ve Şevket-i Buharî'yi referans alan Şeyh Galip, hocası Süleyman Neşet'ten de etkilenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Şeyh Galip, şahsiyet, Divan, Hüsn ü Aşk, Şerh-i Cezire-i Mesnevî, Es-Sohbetü's-Safiyye

ABSTRACT

In this study, four works of Sheikh Ghalib (*Dîvân, Hüsn ü Aşk, Şerh-i Cezire-i Mesnevî, Es-Sohbetü's-Sâfiyye*) were reviewed, and more than 100 scholarly sources and personalities were identified. We focused on 47 that stand out in this study and listed the remaining sources and personalities. Sheikh Ghalib referred to 176 verses from 72 chapters of the Quran and 43 hadiths of Prophet Muhammad (saw) in his works. Among the prophets, Abraham (as), Jacob (as), Joseph (as), Moses (as), Suleiman (as), and Jesus (as) were especially highlighted. Khidr (as), who

symbolizes knowledge because of God's blessing, was also frequently mentioned by the poet. From the companions of the Prophet Muhammad (saw), a particular emphasis was placed on the names of Abu-Bakr and Ali. Maryam and Fatimah were among the women included in his intellectual acquis and mentioned most. 22 Sufis formed Sheikh Ghalib's atlas of thought. Among the Sufi scholars, Al-Hallaj and Ibn Arabi were the two most important figures chronologically before the Rumi. In parallel with the tradition of classical Turkish poetry, the author makes essential references to Plato and Aristotle in the philosophical field and Mani and Bihzad in miniature painting. Fiqh scholars do not have a prominent place in his works. Farhad and Qays, the characters of a love story, are two critical sources for Sheikh Ghalib, a pilgrim of love. Sheikh Ghalib, who takes Fuzuli and Shawkat Bukhari as references in the poem, was also influenced by his teacher Suleiman Nashat.

Keywords: Sheikh Ghalib, personality, *Diwan*, *Hüsün ü Aşk*, *Şerh-i Cezire-i Mesnevî*, *As-Sohbetü's-Safîyya*

Extended Abstract

Sheikh Ghalib (1757-1799) was born and raised in a Mawlawi family and was shaped by the Mawlawi culture. Muhammad Asad, who was involved in asceticism (riyazat) in the Konya Mawlawi Dervish Lodge in 1784, completed his asceticism in Istanbul Yenikapı Mawlawi Lodge in 1787 and became "Dede" (Cell-niche). Galip Dede, who received the caliphate from Sheikh Ali Nutkî Efendi and was appointed as the Sheikh of Galata Mawlawi lodge in 1791, and was tasked with the assignment of the Mathnawi-khans in 1794. Sheikh Ghalib is also the last great peak of classical Turkish poetry.

In this study, we tried to put forward the intellectual acquis of a classical poet from the Sufi tradition. Four works of Ghalib, who is a Mawlawi sheikh (*Dîvân*, *Hüsün ü Aşk*, *Şerh-i Cezire-i Mesnevî*, *Es-Sohbetü's-Safîyye*) were reviewed, and more than 100 scholarly sources and personalities were identified. In the study, 47 of them, which stand out significantly, were emphasized, and the others were listed. We can classify Sheikh Ghalib's intellectual resources and the personalities he dealt with in his works as follows:

1. The Quran and the Prophet Muhammed: Sheikh Ghalib referred 176 verses from 72 chapters of the Quran in his works, and he referred to 43 hadiths of Prophet Muhammad (saw). Quranic verses and hadiths are referred to as wholly or partially.

The Quran is a revelation that has come from God's throne. Other words are human words and are considered within the context of "inspiration" in regular expression. If unseen knowledge has come to prophets, it is a revelation; if it comes to other persons, it is "inspiration." Revelation is shadowless, pure, and clean. Inspiration, on the other hand, can be mixed at times and can be tainted. Even if the inspiration comes from a miracle source, it cannot claim to be similar to the Quran.

The Quran refers to Allah's Shariah from the attribute of "Kalam"; The universe is the shari'ah that comes from the attribute of "Îrâde/will."

2. Prophets: Among the prophets, especially Abraham (as), Jacob (as), Joseph (as), Moses (as), Suleiman (as), and Jesus (as) especially highlighted It is a remarkable approach that the poet frequently mentions Khidr (as).

3. Companions: Rumi genealogically reaches Ali according to the sect and Ebûbekr according to the blood. In the works of Sheikh Galip, an emphasis is placed on the names of Abu-Bakr and Ali. Sheikh Galib sees his profession as "Bakriyyah" and "Alaviyyah".

4. Woman: Among the women in Sheikh Ghalib's intellectual acquis, Maryam and Fatimah draw attention.

5. Philosophy: In parallel with the tradition of classical Turkish poetry, Plato and Aristotle have been allocated a vital place.

6. Sufism: Sufis (23 persons) constitute the numerical weight in Sheikh Ghalib's scholarly sources. We can list these Sufis chronologically as follows: "İbrahim b. Edhem", "Bayezid-i Bistamî", "Cüneyd-i Bağdadî", "Hallac-ı Mansur", "İmam-ı Gazzalî", "Abdulhalık-ı Gucduvani", "Feridüddin-i Attar", "Muhyiddin-i Arabî", "Şems-i Tebrizî", "Celaleddin Muhammed Rûmî", "Sadreddin-i Konevî", "Ateş-baz-ı Velî", "Sultan Veled", "Celaleddin Ergun Çelebi", "Mevlana Camî", "Sultan-ı Divanî", "Yusuf-ı Sine-çâk", "İsmail Ankaravî", "Sakıb Mustafa Dede", "Şeyh Ebu Bekr Çelebi", "Mustafa Reşid Efendi", "Esrar Dede", and "Ali Nutkî Efendi". What is striking in this list is that the names after Rûmî, with a few exceptions, belong to the Mawlawiyah sect. Hallac-ı Mansur and Muhyiddin-i Arabî are two names in particular that penetrated the spirit world of the author in the series before Rumi's strain. His father, Mustafa Reşid Efendi, guided Ghalib intellectually and spiritually. Esrar Dede has an essential place among his peers in Sheikh Ghalib's intellectual and emotional world.

7. Miniature painting: In this category, two prominent miniature painters (Mani and Bihzad) were cited within the poetry tradition.

8. Poetry: Sheikh Ghalib, referring to Fuzuli and Shawkat Bukhari from his predecessor, was influenced by his teacher Suleiman Nashat Efendi. He inherited Sebki Hindî through Shawkat Bukhari. It is seen that Hoca Nashat interacted with his students, especially Muvakkitzade Pertev.

9. Story: The love characters of the stories Farhad and Şirin and Layla and Majnun, became a legend in different geographies, "Farhad" and "Kays" are two crucial role models for Sheikh Ghalib, who is a pilgrim of love.

10. Fiqh: Fiqh scholars do not have a prominent place among the intellectual sources of Ghalib Dede, a Mawlawi sheikh. It is noteworthy that the author referred to Abu Hanifa on two issues. According to Ghalib, madhhab imams, especially Abu Hanifa, did not teach about love and did not declare or describe love. The author, elsewhere, emphasizes the particular fatwa of Abu Hanifa on the subject that “foreigners can read the Quran in their language in prayer.”.

Giriş

Şeyh Galip (1757-1799), Mevlevî bir ailede doğup büyümüş ve Mevlevî kültüründen beslenmiştir. 1784'te Konya Mevlana Dergâhı'nda çileye giren Muhammed Es'ad, 1787'de İstanbul Yenikapı Mevlevihanesi'nde çilesini tamamlamış ve "Dede" (Hücre-nişin) olmuştur. Bilahere Şeyh Ali Nutkî Efendi'den hilâfet alan ve 1791'de Galata Mevlevihanesi şeyhliğine tayin edilen Galip Dede'ye 1794'te Mesnevî-hânlıkların inhâsı görevi verilmiştir. Şeyh Galip, aynı zamanda klasik Türk şiirinin son büyük zirvesidir.

Bu çalışmada sufi gelenekten gelen bir klasik şairin fikrî müktesebâtı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Mevlevî şeyhi olan Galip'in dört eseri (Dîvân, Hüsn ü Aşk, Şerh-i Cezîre-i Mesnevî, Es-Sohbetü's-Sâfiyye) taranmış, taranan metinler kısaltma ile gösterilmiştir: (D) Kalkışım, M. M. (2013). **Şeyh Galip Dîvânı**, Ankara, Türkiye: Akçağ Yayınları; (ESS) Kutluk, İ. (1948). "Şeyh Galip ve as-Sohbet-üs-Sâfiyye", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, C. III, S. 2., s. 21-47; (HA) Okay, O.; Ayan, H. (1992). **Hüsn ü Aşk**, İstanbul, Türkiye: Dergâh Yayınları; (M) Şeyh Galip (1252). **Dîvân**, Bulak; (ŞCM) Şeyh Galip (1996). **Şerh-i Cezîre-i Mesnevî**, (Haz. Turgut KARABEY, Mehmet VANLIOĞLU, Mehmet ATALAY), Erzurum, Türkiye: Atatürk Ün. Fen-Edebiyat Fakültesi Yay. Ayet ve hadislerle birlikte 100'ün üzerinde şahsiyet tespit edilmiştir. Çalışmada bunlardan belirgin olarak öne çıkan 47'si üzerinde durulmuş, diğerleri liste hâlinde verilmiştir. Şeyh Galip'in fikrî kaynaklarını ve düşünce atlasında yer alan şahsiyetleri şöyle tasnif edebiliriz:

1. Kur'ân-ı Hakîm

Şeyh Galip'in eserlerinde Kur'ân ve ayetleri; "kerîm", "furkân", "hitâb", "masdûk", "masdûka", "mâ-sadak", "medlûl", "müeddâ", "hakîkat", "mantûk", "vârid" ve "nass" gibi isim ve sıfatlarla tavsif edilmiştir.

Kur'ân, insanları zulûmattan nura, cehaletten aydınlığa kavuşturmuş, ölü kalpleri diriltmiştir. Hüsn ü Aşk'taki "Bahs-i Sâni Der-Lüzûm-ı Sühan" bölümü dikkat çekici tespitleri ihtiva etmektedir: Cahiliyet devrinde bilginleri bir fesâhat iddiası sarmıştı. Ukâz pazarı kurulur ve herkes şiirlerini ortaya koyardı. Kılıç ile dil orada karşılaşırdı. İrticalm arkasından kavga gelirdi. Mutlak hayat sahibi olan Allah Kur'ân'ı dünyaya bir ihsan olarak indirince fesâhat ve i'caz birleşip kavmin en güzel söz söyleyenlerine dehşet verdi. Allah o yolunu şaşırmış kavmi âciz bırakmak için benzerini yazmalarını teklif etti. Hayy ve Kâdir olan Allah'ın kelâmının i'câzi, hâlâ yerinde durmaktadır. Eğer şimdi iyiyi kötüyü ayırma kabiliyeti olmasa Allah'ın o âciz bırakma işi faydasız olurdu. Şiir ve fesâhat kayboldu Kur'ân'ın bu üstünlüğü görünmezdi.

Söz ustası şâir kalmasa Allah'ın bu delili noksan olurdu. İşte delil ile rakibimi susturdum, Kur'ân ile kabiliyetimi isbat ettim (HA, 1992, s. 133-134).

Kur'ân, vahiydir ve Arş-ı A'zamdan gelmiştir (HA, 1992, s. 23; M/2, 1252, s. 71). Diğer sözler, beşer kelâmıdır ve örfî ifadeyle “ilham” çerçevesinde ele alınır. Gaybî bilgi, peygamberlere gelmişse vahy; diğer şahıslara gelmişse “ilham”dır. Vahy, gölgesizdir, saftır ve durudur. İlham ise bazen karışık olabilir ve hafriyatla birlikte ortaya çıkabilir. İlham, bir keramet kaynağından gelmişse de Kur'ân'a nazire olma iddiasında bulunmaz (HA, 1992, s. 18).

Kur'ân, Allah'ın “Kelâm” sıfatından kaynaklanan şeriatı; kâinât ise “İrâde” ve “Kudret” sıfatına dayanan şeriatıdır. Aynı zamanda Kur'ân, kâinât kitabının özetidir, hülâsasıdır. Kur'ân-ı Mübîn, varlığın anlamını bize bildirir. Diğer taraftan “insan” da kâinatın özetidir. Müellif, Dîvân'ında “Hoşça bak zâtına kim zübde-i âlemsin sen / Merdüm-i dîde-i ekvân olan âdemsin sen” (M, 1252, s. 70) derken iki olguyu öne çıkarır: zübde-i âlem (âlemin özeti), merdüm-i dîde-i ekvân (kâinatın gözbebeği). Her şeyin her şeyle ilgisi olduğu perspektifinden bakan Şeyh Galip, insan ile Kur'ân arasında paralellikler kurar. Kaş, rahmet kitabının besmelesidir. Dudak, Kevser Suresi'ne işâret etmektedir (HA, 1992, s. 287). Burada “besmele” hattı, şeklen kaşa benzetilmiştir. Kaşın, yüz aksâmının en üstünde bulunması da ayrı bir tevâfuktur. Mürşid-i kâmilin sözü, âşıkın virane kalbini mamur eder, mürde gönlünü ihyâ eder. Bu haliyle dudak, Cennet'teki Kevser ırmağı gibidir. Fetih Suresi, güzel yanağına hat olmuştur. Çekilen kaşlar, başta çekilen bir besmele olmuştur (M, 1252, s. 29). Ağız ve dudağın kenarındaki ayvacık tüyleri, şekil itibarıyla nesih hattıyla çizilmiş bir “vav”a benzemektedir. “Ve'n-neml” Suresi de “vav”la başlamaktadır (M/2, 1252, s. 31). Şâir, burada “hat” ile “karınca” arasında bir müşâbehet kurmuştur. Klasik Türk şiirinde yârın yüzü “âyîne”ye, “safha”ya ve “Mushaf”a benzetilmiştir. Sevgili mazmununda yüz istiaresi öne çıkar. Yüz, muhtelif varlık kategorilerini temsil ederken aynı zamanda Kur'ân'a da sembol olmaktadır (D, 2013, s. 140; M, 1252, s. 30; M/2, 1252, s. 78, 79).

Kur'ân, bir bürhan mu'cizesi olarak münkirleri ilzam ederken diğer taraftan insanı yeniden inşa eder (HA, 1992, s. 134).

Tablo 1. İktibaslar

İKTİBÂS	KUR'ÂN'DA YERİ	ME'ÂLİ	MÜELLİFİN ESERLERİNDEKİ YERİ
إِيَّاكَ نَعْبُدُ	Fâtiha, 5	“Yalnız sana ibadet ederiz.”	ŞCM, 1996, s. 19
وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ	Bakara, 3	“Kendilerine verdiğimiz mallardan Allah yolunda harcarlar.”	ŞCM, 1996, s. 12
صُمُّ بَعْمٍ عُمِي	Bakara, 18	“Onlar sağırılar, dilsizler ve körlerdir.”	ŞCM, 1996, s. 92
وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا	Bakara, 23	“Eğer (kulumuza) indirdiklerimizden herhangi bir şüpheye düşüyorsanız.”	ŞCM, 1996, s. 39
إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَّا بَعُوضَةً فَمَا فَوْقَهَا	Bakara, 26	“Şüphesiz Allah (hakkı açıklamak için) sivrisinek ve onun da ötesinde bir varlığı misal getirmekten çekinmez.”	ŞCM, 1996, s. 16
فَتَلَقَىٰ آدَمَ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ	Bakara, 37	“Bu durum devam ederken Âdem, Rabbinden bir takım ilhamlar aldı ve derhal tevbe etti.”	ŞCM, 1996, s. 106
فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً	Bakara, 74	“Artık kalpleriniz taş gibi yahut daha da katıdır.”	ŞCM, 1996, s. 25
ثُمَّ رَجَعْنَا اللَّهُ	Bakara 115	“Allah'ın yüzü oradadır.”	M/2, 1252, s. 134
كُنْ	Bakara, 117; Âl-i İmrân, 47; Nahl, 40; Meryem, 35; Yâsîn, 82; Mü'min, 68	“Ol.”	M/2, 1252, s. 63, 78
كُنْ فَيَكُونُ	Bakara, 117; Âl-i İmrân, 47; En'âm, 73; Nahl, 40; Meryem, 35; Yâsîn, 82; Mü'min, 68	“Ol (der), o da hemen olur.”	HA, 1992, s. 23
وَلِكُلِّ وُجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيٰهَا	Bakara, 148	“Herkesin yöneldiği bir kıblesi vardır.”	ŞCM, 1996, s. 145
يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمْ الْيُسْرَ	Bakara, 185	“Allah sizin için kolaylık ister.”	ŞCM, 1996, s. 105
يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهِلَّةِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ	Bakara, 189	“Sana hilâl şeklinde yeni doğan ayları sorarlar. De ki onlar (insanlar ve özellikle hac için) vakit ölçüleridir.”	ŞCM, 1996, s. 81
وَلَا يُجِيبُونَ بِشَيْءٍ مِّنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ	Bakara, 255	“Onun bildirdiklerinin dışında insanlar onun ilminden hiçbir şeyi tam olarak bilemezler.”	ŞCM, 1996, s. 155

وَاللّٰهُ يُضَاعَفُ لِمَنْ يَشَاءُ va'llâhu yudâ'ifu limen yeşâu biğayri hisâb (va'llâhu yudâ'ifu limen yeşâ') وَاللّٰهُ يَزْرُقُ مِنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ va'llâhu yezuku men yeşâu biğayri hisâb	Bakara, 261 Bakara, 212	"Allah dilediğine kat kat (hesapsız) fazlasını verir."	ŞCM, 1996, s. 116
وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا	Bakara, 269	"Kime hikmet verilirse ona pek çok hayır verilmiş demektir."	ŞCM, 1996, s. 193
أَمَّنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ	Bakara, 285	"Peygamber, (Rabbi tarafından) kendisine indirilene iman etti."	ŞCM, 1996, s. 52
لَا نَفَرَقَ بَيْنَ أَمْرِ مَنْ رُسِلَ بِهِ	Bakara, 285	"Allah'ın peygamberlerinden hiçbiri arasında ayırım yapmayız."	ŞCM, 1996, s. 82
لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ	Bakara, 286	"Herkesin kazandığı (hayır) kendine, yapacağı (şer) de kendinedir."	ŞCM, 1996, s. 115
بِيَدِكَ الْخَيْرُ	Âl-i İmrân, 26	"Her türlü iyilik senin elindedir."	ŞCM, 1996, s. 71
قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي	Âl-i İmrân, 31	"(Resûl'üm) de ki eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyunuz."	ŞCM, 1996, s. 101
وَأُنزِلَ إِلَيْهِ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَالَتْ مِنْهُ الْأَنْهَارُ	Âl-i İmrân, 49	"(Allah'ın izniyle) körü ve alacalı iyileştirir, ölüleri diriltirim."	ŞCM, 1996, s. 133
مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ	Âl-i İmrân, 52	"Allah yolunda bana yardımcı olacaklar kimlerdir?"	ŞCM, 1996, s. 147
فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مِّمَّا يُنذِرُونَ	Âl-i İmrân, 97	"Orada apaçık nişâneler, İbrahim'in makamı vardır."	ŞCM, 1996, s. 74
اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ	Âl-i İmrân, 102	"Allah'tan ona yaraşır şekilde korkun."	ŞCM, 1996, s. 186
وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الْآخِرَةِ لِيُسْأَلْ عَنْهَا	Âl-i İmrân, 145	"Kim de ahiret sevabını isterse ona da bundan veririz."	ŞCM, 1996, s. 114
وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ	Âl-i İmrân, 159	"İş hakkında onlara danış. Kararını verdiğin zaman da artık Allah'a dayanıp güven."	ŞCM, 1996, s. 114
وَلِلَّهِ مِيرَاثُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ	Âl-i İmrân, 180	"Göklerin ve yerin mirası Allah'ındır."	ŞCM, 1996, s. 207
رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا	Âl-i İmrân, 191	"Rabbimiz! Sen bunu boşuna yaratmadın."	ŞCM, 1996, s. 57
إِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ	Hacc, 5; Hucurât, 13; Nisâ, 1; En'âm, 98; A'râf, 189; Zümer, 6	"Şunu bilin ki biz sizi tek bir nefisten yarattık."	ŞCM, 1996, s. 82

وَأَتَّبِعْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا	Nisâ, 125	“İbrahim’in Allah’ı bir tanıyan dinine tâbi olan kimseden (dince daha güzel kim vardır?)”	ŞCM, 1996, s. 74, 173
يُحِبُّهُمْ	Mâide, 54	“(Allah) onları sever.”	ŞCM, 1996, s. 207
يُحِبُّونَهُ	Mâide, 54	“Onlar da onu (Allah’ı) sever.”	ŞCM, 1996, s. 207
يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ	Mâide, 54	“(Allah) onları sever. Onlar da onu (Allah’ı) sever.”	ŞCM, 1996, s. 110
ذَٰلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَاءُ	Mâide, 54	“Bu, Allah’ın dilediğine verdiği lutfudur.”	ŞCM, 1996, s. 225
وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ	Mâide, 92	“Allah’a itaat edin, Resûl’e de itaat edin.”	ŞCM, 1996, s. 147
مَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ	Mâide, 99	“Resûl’e düşen (vazife) ancak duyurmaktır.”	ŞCM, 1996, s. 35
كُنْتُ أَنْتَ الرَّقِيبَ	Mâide, 117	“(Artık onlar üzerine) gözetleyici yalnız sen oldun.”	ŞCM, 1996, s. 137
وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا	En’âm, 25	“Kulaklarına da ağırlık (verdik).”	ŞCM, 1996, s. 92
وَلَا رَطْبٌ وَلَا يَابِسٌ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ	En’âm, 59; İsrâ, 46; Kehf, 57	“Yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır.”	ŞCM, 1996, s. 13
فَلَمَّا أَفْلَحَ قَالُوا لَا أَحِبُّوا الْإِفْلَاحَ	En’âm, 76	“(Yıldız batınca) batanları sevmem, dedi.”	ŞCM, 1996, s. 173
فَلَمَّا رَأَى السَّمَاءَ بَازِغَةً قَالَ هَٰذَا رَبِّي	En’âm, 78	“Güneşi doğarken görünce de Rabbim budur, dedi.”	ŞCM, 1996, s. 173
أُولَٰئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ	En’âm, 82	“İşte güven onlarındır ve onlar doğru yolu bulanlardır.”	ŞCM, 1996, s. 220
لَم يُذَكِّرْ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ	En’âm, 121	“Üzerine Allah’ın adı anılmadan (kesilen hayvanlardan yemeyin).”	ŞCM, 1996, s. 141
رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنفُسَنَا وَإِن لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ	A’râf, 23	“Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz.”	ŞCM, 1996, s. 105
كُلُوا وَاشْرَبُوا	A’râf, 31	“Yiyin, için.”	ŞCM, 1996, s. 191
وَلَا تُسْرِفُوا	A’râf, 31	“Fakat israf etmeyin.”	ŞCM, 1996, s. 191
أَرِنِي	A’râf, 143	“Zatını bana göster.”	HA, 1992, s. 92
لِنَرَايَ	A’râf, 143	“Sen beni asla göremezsin.”	M/2, 1252, s. 85, 127 HA, 1992, s. 93, 114
أَلَسْتُ	A’râf, 172	“Ben (sizin Rabbiniz) değil miyim?”	HA, 1992, s. 331

بلى	A'râf, 172	"Evet."	M/2, 1252, s. 90 HA, 1992, s. 331
وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَّا يُبْصِرُونَ بِهَا	A'râf, 179	"Gözleri vardır, onlarla görmezler."	ŞCM, 1996, s. 65
فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا	A'râf, 204	"Onu dinleyin ve susun."	ŞCM, 1996, s. 15
وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ	Enfâl, 17	"Attığın zaman sen atmadın, fakat Allah attı (onu)."	ŞCM, 1996, s. 137
نِعْمَ النَّصِيرُ	Enfâl, 40; Hacc, 78	"O ne güzel yardımcıdır."	M/2, 1252, s. 115
إِذْ هُمَا	Tevbe, 40	"Hani onlar (mağaradaydı)."	M, 1252, s. 4
وَلَا تَحْزَنُ	Tevbe, 40; Hicr, 88; Nahl, 127; Ankebût, 33; Neml, 70; Tâhâ, 40; Kasas, 13; Fussilet, 30	"Üzülme."	M, 1252, s. 4
فَلْيَصْنَحُوا قَلِيلًا وَلْيَبْكَوْا كَثِيرًا	Tevbe, 82	"Az gülsünler, çok ağlasınlar."	ŞCM, 1996, s. 109
وَلْيَبْكَوْا كَثِيرًا	Tevbe, 82	"Çok ağlasınlar."	ŞCM, 1996, s. 109
تَجْرِي تَحْتَهَا	Tevbe, 100	"Zemininden (ırmaklar) akan (cennetler)."	D, 2013, s. 122
ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا	Tevbe, 118	"Sonra (eski hallerine) dönmeleri için (Allah) onların tevbesini kabul etti."	ŞCM, 1996, s. 107
لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ	Tevbe, 128	"Andolsun size kendinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki sizin sıkıntıya uğramanız ona çok ağır gelir. O, size çok düşkündür."	ŞCM, 1996, s. 143
أَحْسِنُوا الْحُسْنَىٰ وَزِيَادَةٌ	Yûnus, 26	"Güzel davrananlara daha güzel karşılık, bir de fazlası vardır."	ŞCM, 1996, s. 52
وَالِيهِ تُرْجَعُونَ	Yûnus, 56 Yâsîn, 83	"Ve yalnız ona döndürüleceksiniz."	ŞCM, 1996, s. 208
بِسْمِ اللَّهِ مَجْرَاهَا	Hûd, 41	"Onun yüzüp gitmesi Allah'ın adıyladır."	M, 1252, s. 34
وَلَا تَرْكَنُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا فَتَمَسَّكُمُ النَّارُ	Hûd, 113	"Zulmedenlere meyletmeyin; sonra size ateş dokunur (cehennemde yanarsınız)."	ŞCM, 1996, s. 127
لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ	Hûd, 119	"Andolsun ki cehennemi tümüyle insanlar ve cinlerle dolduracağım."	ŞCM, 1996, s. 152
سَبْعُ شِدَادٍ	Yusuf, 48	"yedi kıtlık yılı"	M, 1252, s. . 41

وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ	Ra'd, 15	"Göklerde ve yerde bulunanlar Allah'a secde ederler."	ŞCM, 1996, s. 26
أُولُوا الْأَلْبَابِ	Ra'd, 19; İbrahim, 52; Zümer, 9, 18, 21	"akıl sahipleri"	M/2, 1252, s. 157
طَوَّابِ لَهُمْ وَحَسَنُ مَا بِ	Ra'd, 29	"(İman edip iyi işler yapanlara) ne mutlu! Varılacak güzel yurt da onlar içindir."	ŞCM, 1996, s. 75
أَكْلُهَا دَائِمٌ	Ra'd, 35	"Yemişleri süreklidir."	ŞCM, 1996, s. 50
وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ	İbrahim, 11	"Mü'minler ancak Allah'a dayansınlar."	ŞCM, 1996, s. 188
وَمَا نُنزِّلُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ	Hicr, 21	"Biz onu ancak belli bir ölçüyle indiririz."	ŞCM, 1996, s. 187
وَتَفَخَّتْ فِيهِ مِنْ رُوحِي	Hicr, 29	"Ona ruhumdan üflediğim zaman (siz hemen secdeye kapanın)."	ŞCM, 1996, s. 82
فَأِنَّكَ مِنَ الْمُنظَرِينَ	Hicr, 37	"Sen kendilerine mühlet verilenlerdensin."	ŞCM, 1996, s. 44
إِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطَانٌ	Hicr, 42	"Şüphesiz kullarım üzerinde senin bir hakimiyetin yoktur."	ŞCM, 1996, s. 44
لَعْمَرِكَ	Hicr, 72	"hayatın hakkı için"	M, 1252, s. 76
وَأَوْحَى رَبُّكَ إِلَى النَّخْلِ	Nahl, 68	"Rabbin bal arısına ilham etti."	ŞCM, 1996, s. 225
وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ	İsrâ, 70	"Biz, hakikaten insanoğlunu şan ve şeref sahibi kıldık."	ŞCM, 1996, s. 88, 89
وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا	İsrâ, 82	"Zalimlerin ise yalnızca ziyanını artırır."	ŞCM, 1996, s. 208
قُلْ كُلُّ يَوْمٍ عَلَى شَاكِلَيْهِ	İsrâ, 84	"De ki herkes kendi mizaç ve meşrebine göre iş yapar."	ŞCM, 1996, s. 160
قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي	İsrâ, 85	"De ki ruh Rabbimin emrindedir."	ŞCM, 1996, s. 82
رَابِعُهُمْ كَلْبُهُمْ	Kehf, 22	"Dördüncüleri köpekleridir."	ŞCM, 1996, s. 100
وَتَمَارِقُ مَصْفُوفَةٌ مَنْ سُنْدُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ	Gâşiye, 15 Kehf, 31 Duhân, 53	"sıra sıra dizilmiş yastıklar, ince ve kalın dîbâdan yeşil elbiseler"	ŞCM, 1996, s. 95
أَتَيْنَاهُ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا	Kehf, 65	"Ona katımızdan bir rahmet vermiş, yine ona tarafımızdan bir ilim öğretmiştik."	ŞCM, 1996, s. 142
هَذَا فِرَاقُ بَيْنِي وَبَيْنِكَ	Kehf, 78	"İşte bu, benimle senin aramızın ayrılmasıdır."	ŞCM, 1996, s. 142

من كُلِّ شَيْءٍ سَبَبًا فَأَتْنَعُ سَبَبًا	Kehf, 84-85	“Ona (muhtaç olduğu) her şey için bir sebep (verdik). O da bir yol tutup gitti.”	ŞCM, 1996, s. 116
لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِذَاذًا لَكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفَذَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَنْ تَنْفَذَ كَلِمَاتُ رَبِّي وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا	Kehf, 109	“Rabbimin sözleri için derya mürekkep olsa ve bir o kadar da ilâve getirsek dahi Rabbimin sözleri bitmeden önce deniz tükenecektir.”	ŞCM, 1996, s. 223
وَاتَيْنَاهُ الْخُكْمَ صَبِيًا	Meryem, 12	“Henüz sabi iken ona (ilim ve) hikmet verdik.”	ŞCM, 1996, s. 140
نَسِيًا مَنَسِيًا	Meryem, 23	“Unutulup (gitseydim).”	ŞCM, 1996, s. 48, 48
إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ آثَانِي الْكِتَابِ	Meryem, 30	“Ben Allah'ın kuluyum. O, bana Kitab'ı verdi.”	ŞCM, 1996, s. 140
وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا	Tâhâ, 132	“Ailene namazı emret; kendin de ona sabırla devam et.”	ŞCM, 1996, s. 114
لَا نَسْأَلُكَ رِزْقًا نَحْنُ نَرْزُقُكَ وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوَى	Tâhâ, 132	“Senden rızık istemiyoruz; (aksine) biz seni rızıklandırıyoruz. Güzel sonuç, takvâ ileidir.”	ŞCM, 1996, s. 114
مِنَ الْمَاءِ كُلِّ شَيْءٍ حَيٍّ	Enbiyâ, 30	“Her canlı şeyi sudan (yarattık).”	ŞCM, 1996, s. 85
فَلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ	Enbiyâ, 69	“Ey ateş! İbrahim için serinlik ve esenlik ol, dedik.”	ŞCM, 1996, s. 162 HA, 1992, s. 280
رَبِّهِ أَنِّي مَسَّنِي الضُّرُّ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ	Enbiyâ, 83	“Rabbine “Başıma bu dert geldi. Sen, merhametlilerin en merhametlisisin.” (diye niyaz etmişti).”	ŞCM, 1996, s. 191
نَفَخْنَا	Enbiyâ, 91; Tahrîm, 12	“Üfledik.”	M, 1252, s. 93
رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ	Enbiyâ, 107	“âlemlere rahmet”	ŞCM, 1996, s. 131
نِعْمَ الْمَوْلَىٰ	Hacc, 78	“Ne güzel mevlâdır.”	ŞCM, 1996, s. 127
فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا	Mü'minûn, 14	“Bu kemikleri etle kapladık.”	ŞCM, 1996, s. 88
فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ	Mü'minûn, 14	“Yapıp yaratanların en güzeli olan pek yücedir.”	ŞCM, 1996, s. 68
كُلُّ جَزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ	Mü'minûn, 53	“Her grup kendilerinde bulunan (fikir ve davranış) ile sevinip böbürlenmektedirler.”	ŞCM, 1996, s. 75
يَوْمَ تُشْهَدُ عَلَيْهِمْ أَلْسِنَتُهُمْ وَأَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ	Nûr, 24	“Yapmış olduklarına dilleri, elleri ve ayaklarının aleyhlerinde şahitlik edeceği gün (onlar için çok büyük bir azap vardır).”	ŞCM, 1996, s. 26

ثُوِبُوا إِلَى اللَّهِ	Nûr, 31	“Allah’a tevbe ediniz.”	ŞCM, 1996, s. 104
ثُوِبُوا إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهَا الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ	Nûr, 31	“Ey mü’minler! Hep birden Allah’a tevbe ediniz ki kurtuluşa eresiniz.”	ŞCM, 1996, s. 104
اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ	Nûr, 35	“Allah, göklerin (ve yerin) nurudur.”	ŞCM, 1996, s. 176
مَالٍ هَذَا الرِّسُولُ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ	Furkân, 7	“Bu ne biçim peygamber; (bizler gibi) yemek yiyor, çarşılarda dolaşıyor!”	ŞCM, 1996, s. 55
هَبَاءٌ مَّنْذُورًا	Furkân, 23	“saçılmış zerreler”	ŞCM, 1996, s. 61, 101
يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ	Furkân, 70	“Allah onların kötülüklerini iyiliklere çevirir.”	ŞCM, 1996, s. 106
يُطْعِمُنِي وَيَسْقِينِ	Şu’arâ, 79	“Beni yediren, içiren (odur).”	ŞCM, 1996, s. 194
مَا أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا وَمَا أَنْتَ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا	Şu’arâ, 154, 186 Yâsîn, 15	“Sen de ancak bizim gibi bir insansın.”	ŞCM, 1996, s. 52
إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ	Şu’arâ, 227 Tîn, 6	“ancak iman edip iyi işler yapanlar”	ŞCM, 1996, s. 89
إِنِّي أَنَا اللَّهُ	Kasas, 30	“Bil ki ben Allah’ım.”	M/2, 1252, s. 152
إِنَّكَ لَا تُهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ	Kasas, 56	“(Resûlüm!) Sen sevdiğini hidayete erdiremezsin; bilakis, Allah dilediğine hidayet verir.”	ŞCM, 1996, s. 35
وَكَايُنَ مِنْ دَابَّةٍ لَا تَحْمِلُ رِزْقَهَا اللَّهُ يَرْزُقُهَا وَإِنَّهَا	Ankebût, 60	“Nice canlı var ki rızkını (yanında) taşıyor. Onlara da size de rızık veren Allah’tır.”	ŞCM, 1996, s. 114
كَيْفَ يُخْبِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا	Rûm, 50	“Arzı, ölümünün ardından nasıl diriltiyor!”	ŞCM, 1996, s. 111
فَانظُرْ إِلَى آثَارِ رَحْمَتِ اللَّهِ كَيْفَ يُخْبِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا	Rûm, 50	“Allah’ın rahmetinin eserlerine bir bak: Arzı, ölümünün ardından nasıl diriltiyor!”	ŞCM, 1996, s. 132
إِنَّ أَنْكَرَ الْأَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ	Lokmân, 19	“Unutma ki seslerin en çirkini merkeplerin sesidir.”	ŞCM, 1996, s. 14
وَلَيْنَ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ	Lokmân, 25	“Andolsun ki onlara “Gökleri ve yeri kim yarattı?” diye sorsan, mutlaka “Allah” derler.”	ŞCM, 1996, s. 66
لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ	Ahzâb, 21	“Andolsun ki Resûlullah, sizin için güzel bir örnektir.”	ŞCM, 1996, s. 101

وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ قَدْرًا مُّغْدُورًا	Ahzâb, 38	“Allah’ın emri mutlaka yerine gelecek, yazılmış bir kaderdir.”	ŞCM, 1996, s. 162
اذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا	Ahzâb, 41	“Allah’ı çokça zikredin.”	ŞCM, 1996, s. 199
إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ	Ahzâb, 72	“Biz emaneti göklere ve yere teklif ettik.”	ŞCM, 1996, s. 144
يس	Yâsîn, 1	“Yâsîn.”	M/2, 1252, s. 161
وَمَا لِي لَا أَعْبُدُ الَّذِي فَطَرَنِي	Yâsîn, 22	“Bana ne olmuş ki beni yaratana ibadet etmeyecekmışım.”	ŞCM, 1996, s. 32
عُرْجُونِ الْقَدِيمِ	Yâsîn, 39	“eğri hurma dalı”	M, 1252, s. 2, 49
إِنَّا وَجَدْنَاهُ صَابِرًا	Sâd, 44	“Gerçekten biz (Eyyub’u) sabırlı (bir kul) bulmuştuk.”	ŞCM, 1996, s. 191
أَقَمَنَ شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ	Zümer, 22	“Allah kimin gönlünü İslâm’a açmışsa”	ŞCM, 1996, s. 20, 36
لَا تَقْنَطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ	Zümer, 53	“Allah’ın rahmetinden ümit kesmeyin.”	ŞCM, 1996, s. 105
ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ	Mü’min, 60	“Bana dua edin, kabul edeyim.”	ŞCM, 1996, s. 73, 109, 116
مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا	Fussilet, 46 Câsiye, 15	“Kim iyi bir iş yaparsa bu kendi lehinedir. Kim de kötülük yaparsa aleyhinedir.”	ŞCM, 1996, s. 52
وَلَوْ بَسَطَ اللَّهُ الرِّزْقَ لِعِبَادِهِ لَبَغَوْا فِي الْأَرْضِ	Şûrâ, 27	“Allah kullarına rızık bol bol verseydi yeryüzünde azarlardı.”	ŞCM, 1996, s. 40
الْعِلْمُ عِنْدَ اللَّهِ	Ahkâf, 23 Mülk, 26	“Bilgi ancak Allah’ın katındadır.”	ŞCM, 1996, s. 225
اللَّهُ الْغَنِيُّ وَأَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ	Muhammed, 38	“Allah zengindir. Siz ise fakirsiniz.”	ŞCM, 1996, s. 190
مَا تَقَدَّمَ	Feth, 2	“geçmiş”	M, 1252, s. 38
الظَّالِمِينَ بِاللَّهِ ظَنُّ السُّوءِ عَلَيْهِمْ ذَانِرَةُ السُّوءِ وَعَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ	Feth, 6	“Allah hakkında kötü zanda bulunanlar, kötülük çemberi başlarına gelsin! Allah onlara gazap etmiştir.”	ŞCM, 1996, s. 157
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ الذِّيِّ	Hucurât, 2	“Ey iman edenler! Seslerinizi Peygamber’in sesinin üstüne yükseltmeyin.”	ŞCM, 1996, s. 147
إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ	Hucurât, 10	“Müminler ancak kardeşirdir.”	ŞCM, 1996, s. 76
وَالطُّورِ	Tur, 1	“Tur’a andolsun.”	M/2, 1252, s. 62
قَابَ قَوْسَيْنِ	Necm, 9	“iki yay arası”	M, 1252, s. 3 HA, 1992, s. 16, 30

أَوْ أُنذَى	Necm, 9	“hattâ daha da yakın”	M, 1252, s. 91, M/2, 1252, s. 83
مَا أُوحَى	Necm, 10	“(Allah kuluna) vahyini (bildirdi).”	M, 1252, s. 2, 34 ŞCM, 1996, s. 225
مَا زَاغَ	Necm, 17	“Kaymadı.”	M, 1252, s. 77
عِنْدَهُ عِلْمُ الْغَيْبِ	Necm, 35	“Gaybın bilgisi kendi yanındadır.”	ŞCM, 1996, s. 187
وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَى	Necm, 39	“Bilsin ki insan için kendi çalışmasından başka bir şey yoktur.”	ŞCM, 1996, s. 114
فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِيكٍ مُّقْتَدِرٍ	Kamer, 55	“Son derece kuvvetli o Hükümdarın hak ve dürüstlük meclisinde yerlerini alırlar.”	ŞCM, 1996, s. 71, 71
كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ	Rahmân, 26	“Yeryüzünde bulunan her canlı yok olacaktır.”	M/2, 1252, s. 134
لَمْ يَطْمِئُنُّوا بِنَسْئِْلِ قَبْلِهِمْ وَلَا جَاءَ	Rahmân, 56	“Onlara ne insan ne de cin dokunmuştur.”	ŞCM, 1996, s. 95
هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ	Hadîd, 3	“O ilktir, sondur, zâhirdir, bâttır.”	ŞCM, 1996, s. 13, 137
وَهُوَ مَعَكُمْ	Hadîd, 4	“O sizinle beraberdir.”	ŞCM, 1996, s. 79
وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ	Hadîd, 4	“Nerede olsanız o sizinle beraberdir.”	ŞCM, 1996, s. 149
أَفَرَضُوا اللَّهَ أَفَرَضُوا اللَّهَ	Hadîd, 18 Müzzemmil, 20	“Allah’a ödünç verenler”	M, 1252, s. 5 ŞCM, 1996, s. 147
فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِي الْأَبْصَارِ	Haşr, 2	“Ey akıllı sahipleri! İbret alın.”	ŞCM, 1996, s. 100
لَوْ أَنْزَلْنَا هَذَا الْقُرْآنَ عَلَى جَبَلٍ لَرَأَيْنَاهُ خَائِسًا مُتَصَدِّعًا مِّنْ خَشْيَةِ اللَّهِ	Haşr, 21	“Eğer biz bu Kur’ân’ı bir dağa indirseydik muhakkak ki onu Allah korkusundan baş eğerek parça parça olmuş görürdün.”	ŞCM, 1996, s. 201
لَا يَعْصُونَ اللَّهَ	Tahrîm, 6	“Allah’a karşı gelmezler.”	ŞCM, 1996, s. 199
إِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ	Kalem, 4	“Sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin.”	ŞCM, 1996, s. 101
إِنَّ الْإِنْسَانَ خُلِقَ هَلُوعًا	Me’âric 19	“Gerçekten insan, pek hırslı (ve sabırsız) yaratılmıştır.”	ŞCM, 1996, s. 91
إِنَّ الْإِنْسَانَ خُلِقَ هَلُوعًا إِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جُرُوعًا وَإِذَا مَسَّهُ الْخَيْرُ مَنُوعًا	Me’âric 19-21	“Gerçekten insan, pek hırslı (ve sabırsız) yaratılmıştır. Kendisine fenalık dokunduğunda sızlanır, feryat eder. Ona imkân verildiğinde ise pinti kesilir.”	ŞCM, 1996, s. 109

وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا	Nûh, 14	“Oysa sizi türlü merhalelerden geçirerek o yaratmıştır.”	ŞCM, 1996, s. 85
لَا تَذُرْ	Nûh, 26	“Bırakma.”	HA, 1992, s. 96
لَا تُحْرِكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ	Kıyâme, 16, 17	“(Resûlüm!) Onu (vahyi) çarçabuk almak için dilini kımıldatma. Şüphesiz onu toplamak (senin kalbine yerleştirmek) ve onu okutmak bize aittir.”	ŞCM, 1996, s. 15
إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ أَمْشَاحٍ نُبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا	İnsân, 2	“Gerçek şu ki biz insanı katışık bir nutfeden yarattık; onu imtihan edelim diye kendisini işitir ve görür kıldık.”	ŞCM, 1996, s. 186
يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ فَتَأْتُونَ أَفْوَاجًا	Nebe, 18	“Sûra üflendiği gün, bölük bölük (Allah'a) gelirsiniz.”	M, 1252, s. 123
فَالْمُدَبِّرَاتُ أَمْرًا	Nâzi'ât, 5	“İş düzenleyenlere andolsun.”	ŞCM, 1996, s. 130
طَامَهُ الْكُوبَى	Nâzi'ât, 34	“her şeyi alt üst eden o büyük felâket”	M, 1252, s. 8, 15, M/2, 1252, s. 133
كِتَابِ الْفُجَارِ لَوْي سَجِينِ	Mutaffifin, 7	“Günâhkârların yazısı, Siccîn'de olmaktadır.”	ŞCM, 1996, s. 56
ذَكَأ ذَكَأ	Fecr, 21	“parça parça”	ŞCM, 1996, s. 201
ارْجِعِي	Fecr, 28	“Dön!”	M/2, 1252, s. 137
وَاللَّيْلِ وَالصُّحَى	Leyl, 1; Duhâ, 2	“And olsun geceye.”	M, 1252, s. 3
وَالصُّحَى	Duhâ, 1	“And olsun kuşluk vaktine.”	M, 1252, s. 3
أَلَمْ نَشْرَحْ	İnşirâh, 1	“Biz (senin göğsünü) açıp genişletmedik mi?”	M, 1252, s. 3
أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ وَوَضَعْنَا عَنكَ وِزْرَكَ الَّذِي أَنْقَضَ ظَهْرَكَ	İnşirâh, 1-3	“Biz senin göğsünü açıp genişletmedik mi? Belini bükten yükünü senden alıp atmadık mı?”	ŞCM, 1996, s. 69
ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ	Tin, 5	“Sonra onu aşağıların aşağısına indirdik.”	ŞCM, 1996, s. 89, 89
عَلَّمَ بِالْقَلَمِ عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ	Alak, 4, 5	“Kalemle (yazmayı) öğretti. İnsana bilmediklerini belletti.”	ŞCM, 1996, s. 11
فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ	Zilzâl, 7, 8	“Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu görür. Kim de zerre miktarı şer işlemişse onu görür.”	ŞCM, 1996, s. 112
عَيْنِ الْمُنْفُوشِ	Kâria, 5	“atılmış renkli yün”	M, 1252, s. 15 HA, 1992, s. 323

2. Peygamberler

2.1. Hz. Muhammed

Hz. Muhammed aleyhi's-salâtü ve's-selâm (571-632) Kur'ân'ın mübelliğidir. Aynı zamanda Kur'ân da onu tavsif etmektedir: "Ve inneke le'alâ hulukin azîm." / Sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin (Kalem, 4). Onun sıfatı böylece Kur'ân'a hem zarf, hem de mazruf olmuştur (HA, 1992, s. 16, 19).

Şeyh Galip, "müseddes" formundaki iki na'tinde Hz. Muhammed'le ilgili bazı tavsifler yapar:

İlk na'tin bend sonlarında "Sen Ahmed ü Mahmûd u Muhammedsin efendim / Hak'dan bize sultân-ı müeyyedsin efendim." beytini 7 kez tekrarlar. O, resullerin sultanı, çâresizlerin ebedî devletidir. Allah'ın divanında baş köşede oturan, Hicr Suresi'nde "le-amrük" (hayatın hakkı için) menşuruyla teyid edilen bir şahsiyettir. Bekâ ikliminin minberinde onun hutbesi okunur. O, Cezâ gününün mahkemesinde hükmü tutulan, Allah'ın arşında gül-bangı çekilen, göklerde ve yerde ism-i şerîfi zikredilen bir zattır. Haşir günü nebiler ve veliler, şaşkınlık içinde iken, herkes "nefsî" diye canhıraş bir çabanın içine girdiğinde şefaati Hz. Muhammed'e mahsus olacaktır (M, 1252, s. 76-77).

İkinci na'tte ise "Ey ki tîğ-ı çeşm-i mâzâgına kurbân olduğum / Görme lâıyık hûn-ı hasret içre galtân olduğum." beytini tekrarlar ve şair "dil peşimân ü zebân nâlân ü sine pür-mihen" bir halde onun şefaati talep eder. (M, 1252, s. 77-78).

"Allah'ın hediyesi olan ruhlar, peygamberler şahının yolunda topraktır. O şahın tahtının mekânı yoktur, melekler onun süpürgecisidir. Ay, o şahın ayağını öpmek için parça parça oldu. Cebraîl ona verilen ihsanın habercisi, Mikâil onun kâhyasıdır. Onun temiz varlığı 'levlâk' ile tavsif edilmiştir. Kur'ân'a göre vasfı zarf ile mazruftur. Onun tâkının kapısı 'kâbe kavseyn'dir; ayağının bastığı yer iki âlemin ilmidir. Pâyesi, gökler ülkesinin hükümdarlığı, gölgesi yeryüzünün ayıdır."; "Mâdem ki o nur yaratılmışların ilkidir, ona Huda'yı takib eden desem mazurum."; "Onun geldiğini müjdelemek için İsa sanki tâ feleğin minberine çıkmıştır. Onun yaratılması, kâinâtın varlığına sebeptir; onun ümmetleri ilmin sırrına mirasçısıdır."; "Kur'an, Resûl'ün vasıflarını ve büyük ahlâkını tarif etmiştir." (HA, 1992, s. 16-19).

Hızır'ın çeşmesi ortaya çıktı ve ebedî ruhlara su verdi. Nokta-i süveydâ (siyah nokta) yayıldı ve içinde miraç gecesi sırroidi. Hz. Peygamber, mi'racda cemaat olan nebilerin ruhlarına imam oldu. Birinci göğeyi ayak basınca ay iki parça oldu. Ayın ikiye bölünmesi gerçekte göğsün yarılmasını ispat içindi. Utarid göğüne vardığında şair ondan özür diledi. Üçüncü kat gökte Zühre, Hz. Fatîmetü'z-Zehra'yı şefaati yaparak Hz. Peygamber'in

afvından nasibini aldı. Dördüncü kat gökte Hz. İsa, ondan feyz aldı ve sanki yeniden ihya oldu. Beşinci gökte Merih'e erişti. Merih, kan ağlayarak af diledi ve feleğin eteğini gül rengine boyadı. O gök yolcusu, onun suçunu Azrail'e bağışladı. Altıncı kat gökte göklerin kadısına Şeriatı öğretti, önceki hükümleri kaldırdı. Yedinci gökte Zühal, Bilâl'i Őefaataçı kılıp yüzünü yere sürdü. Ayağı göğün en yüksek katına basınca sabit ve seyyar yıldızlar parladı. Bütün burçlar onun teŐrifıyla yerlerine geldi. (Şair, burada burçlarla ilgili tasvirler yapar ve "Kâbe kavseyn'in Őehsüvârı iki cihanın ötesine sefer etti." der) (HA, 1992, s. 20-31).

Tablo 2. Hadis-i Nebevî iktibasları

İKTİBÂS	KAYNAK KİTAP	ME'ÂLİ	MÜELLİFİN ESERLERİNDEKİ YERİ
حب الوطن من الايمان	Keşfü'l-Hafâ	"Vatan sevgisi imandandır."	ŞCM, 1996, s. 12
اوتيت جوامع الكلم	Nesaî Buharî Müslim Keşfü'l-Hafâ	"Bana en güzel ifade tarzı verildi."	ŞCM, 1996, s. 20
لكل مقال مقام	Keşfü'l-Hafâ	"Her sözün bir yeri vardır."	ŞCM, 1996, s. 31
اني استغفرالله في كل يوم سبعين مرة	Ehâdis-i Mesnevî	"Ben, günde yetmiş defa Allâh'a tevbe ederim."	ŞCM, 1996, s. 34
السعيد سعيد في بطن امه	Ehâdis-i Mesnevî	"Said kişi, annesinin karnında da saiddir."	ŞCM, 1996, s. 35
الدين النصيحة	Buharî	"Din, nasihatten ibarettir."	ŞCM, 1996, s. 44
خلق الله آدم على صورته	Keşfü'l-Hafâ	"Allah, Âdem'i kendi suretinde yarattı."	ŞCM, 1996, s. 51
موتوا قبل ان تموتوا	Keşfü'l-Hafâ Ehâdis-i Mesnevî	"Ölmeden önce ölünüz."	ŞCM, 1996, s. 57, 82
هل شئت صدره	İbni Mâce	"Göğsünü yardım mı?"	ŞCM, 1996, s. 58
فاحببت	Keşfü'l-Hafâ	"İstedim."	ŞCM, 1996, s. 78, 85
كل مولود يولد على الفطرة	Keşfü'l-Hafâ	"Her doğan İslâm fitratı üzere doğar."	ŞCM, 1996, s. 83
سبقت رحمتي على غضبي	Keşfü'l-Hafâ	"Rahmetim gazabıma galip geldi."	ŞCM, 1996, s. 88
العظمة رداء والعزة ازاري فمن نازعني بواحد منهما فقد قصمت ظهره	El-Ehâdisü'l-Kudsıyye İhyâ	"Büyüklük benim elbisem, izzet ise gömleğimdir. Bunlardan herhangi biriyle benimle mücadelede kalkışanın sırtını yere getiririm."	ŞCM, 1996, s. 89
من عرف نفسه فقد عرف ربه	Keşfü'l-Hafâ	"Nefsini bilen Rabb'ini bildi."	ŞCM, 1996, s. 90 ESS, 1948, s. 38
الدنيا جيفة و طالبها كلاب	Keşfü'l-Hafâ	"Dünya leŐtir, tâlipleri de köpelerdir."	ŞCM, 1996, s. 94

ان الله لا ينظر الا صوركم و اعمالكم بل ينظر الا قلوبكم و نياتكم	Keşfü'l-Hafâ	“Allah sizin suretlerinize ve fiillerinize bakmaz, kalplerinize ve niyetlerinize bakar.”	ŞCM, 1996, s. 97
انما الاعمال بالنيات ولكل امرى	Buharî	“Ameller, ancak niyetlere göredir. (Herkes niyetinin karşılığını görür.)”	ŞCM, 1996, s. 101
التائب من الذنب كمن لا ذنب له	Keşfü'l-Hafâ Ehâdis-i Mesnevî	“Günahından tevbe eden kişi günah işlememiş gibidir.”	ŞCM, 1996, s. 105, 162
كثرة الضحك تميمت القلب	Keşfü'l-Hafâ	“Çok gülmek kalbi öldürür.”	ŞCM, 1996, s. 111
من زرع حصد	Keşfü'l-Hafâ	“Eken, biçer.”	ŞCM, 1996, s. 112
اطلبوا العلم ولو بالصين	Keşfü'l-Hafâ	“Çin’de bile olsa ilmi isteyiniz.”	ŞCM, 1996, s. 115
من طلب شيئا وجد	Keşfü'l-Hafâ Ehâdis-i Mesnevî	“Bir şeyi isteyen bulur.”	ŞCM, 1996, s. 117, 141
من قرع بابا ولج ولج	Keşfü'l-Hafâ Ehâdis-i Mesnevî	“Kapıyı çalan ve ısrar eden girer.”	ŞCM, 1996, s. 117
الرفيق ثم (قبل) الطريق	Keşfü'l-Hafâ	“Yola çıkmadan önce arkadaş edin.”	ŞCM, 1996, s. 121
المرء مع من احب	Keşfü'l-Hafâ	“Kişi sevdiğiyle beraberdir.”	ŞCM, 1996, s. 126
كنت سمعه و بصره	Buharî	“Onun (gören) gözü ve (işiten) kulağı olurum.”	ŞCM, 1996, s. 137, 138, 186
نحن نحكم بالظاهر له نحن نعمل بالباطن	Ehâdis-i Mesnevî	“Biz zâhirle yargıda bulunuruz, ancak bâtınla amel ederiz.”	ŞCM, 1996, s. 142
التكبر على المتكبر صدقة	Keşfü'l-Hafâ	“Kibirliye karşı kibirlenmek sadakadır.”	ŞCM, 1996, s. 144
العلماء ورثة الانبياء	Keşfü'l-Hafâ	“Âlimler, peygamberlerin vârisleridir.”	ŞCM, 1996, s. 147, 225
ادبني ربي فاحسن ادبي	Keşfü'l-Hafâ	“Rabb’im beni terbiye etti. Terbiyemi de güzel yaptı.”	ŞCM, 1996, s. 149
من ابتدع ظلما فعليه وزره و زر من يعمل به	Ebû Dâvûd	“Kim kötü bir çığı açarsa onun ve onu işleyenin günahı kendisine aittir.”	ŞCM, 1996, s. 153
مالا عين رأت ولا اذن سمعت ولا خطر على قلب بشر	Müslim	“Gözün görmediği, kulağın işitmediği, beşerin kalbinden geçmeyen şeyler vardır.”	ŞCM, 1996, s. 178
الدنيا حرام على اهل الاخرة والاخرة حرام على اهل الدنيا و هما حرامان على اهل الله	Keşfü'l-Hafâ	“Âhiret ehline, dünya haram oldu; dünya ehline de ahiret haram oldu; dünya ve ahiret (her ikisi) ise, ehlullâha haram oldu.”	ŞCM, 1996, s. 179

من انا مولاه فعلى مولاه اللهم وال من والاه وعاد من عاداه	Ehâdîs-i Mesnevî	“Ben kimin mevlâsı isem, Ali de onun mevlâsıdır. Allahım, ona yaklaşanı sen de yaklaştır, ona düşmanca davranana, sen de düşmanca davran.”	ŞCM, 1996, s. 182 M/2, 1252, s. 148
الفقر فخرى	Keşfü'l-Hafâ	“Fakirlik benim iftiharımdır.”	ŞCM, 1996, s. 188
ابيت عند ربى يطعمنى و يسقینى	Ehâdîs-i Mesnevî	“Ben Rabb'imın yanında gecelerim. O, beni yedirir ve içirir.”	ŞCM, 1996, s. 194
الجوع طعام الله يحيى به ابدان الصديقين	Ehâdîs-i Mesnevî	“Açlık, Allah'ın sıddık kullarının bedenlerini ihya ettiği bir taamdır.”	ŞCM, 1996, s. 196
المعدة رأس الداء والحمية رأس الدواء	Keşfü'l-Hafâ	“Mide hastalıkların (evidir), perhiz ise şifanın başıdır.”	ŞCM, 1996, s. 197
كنت كنزا مخفيا فاحببت	Keşfü'l-Hafâ	“Gizli bir hazine idim. (Bilinmekliği) sevdim/istedim.”	ŞCM, 1996, s. 207 M/2, 1252, s. 9
اشد البلاء على الانبياء ثم الاولياء	Ehâdîs-i Mesnevî	“Belâ ve musibetlerin en ağırı, peygamberlere, daha sonra da salihlere (velilere) gelir.”	ŞCM, 1996, s. 218
استفتت قلبك ولو افتاك المفتون	Keşfü'l-Hafâ	“Müftüler fetva verseler de sen fetvayı kalbinde ara.”	ŞCM, 1996, s. 222
لولاك لولاك لما خلقت الافلاك	Keşfü'l-Hafâ Müstedrek	“Sen olmasaydın, sen olmasaydın, felekleri yaratmazdım.”	HA, 1992, s. 16,28
اول ما خلق الله نورى	Müsned (İmâm Ahmed) Müstedrek Mevâhibü'l- Ledünniye	“Allah, önce benim nurumu yarattı.”	HA, 1992, s. 17

2.2. Hz. İbrahim (Halil)

Hız. İbrahim, ulü'l-azm (azm sahipleri) denilen beş peygamberden biridir. Diğerleri, Hız. Nuh, Hız. Musa, Hız. İsa ve Hız. Muhammed'dir. Babil ahalisi, güneşe, aya, yıldızlara, putlara ve hükümdarlarına tapmakta iken Allah, Nemrud ibni Ken'an zamanında onlara Hız. İbrahim'i peygamber olarak göndermiştir.

Hız. Halil, bu beyti Ka'benin haremine yazmıştır: Ey İsmail! Kaşlarının yayına kurban olayım (D, 2013, s. 454). Aşk Halil'inin sofrası, imanın bir ücreti midir? Yoksa tevhid misafirhanesinde misafir yok mudur? (M/2, 1252, s. 37). Renkli nimetler sofrası ufuklara kurulmuştur/çekilmiştir. Mevlana'nın mutfağı aşkın Halil'ine safâ gülzâdır (M, 1252,

s. 7). Gündüz güneşin doğuşunu seyr ettin. Bir de gurup vaktinde onun ölümünü ve yok oluşunu seyr eyle. “Güneşi doğarken görünce de Rabbim budur, zira bu daha büyük, dedi. O da batınca dedi ki batanları sevmem.” buyuran Hazret-i İbrahim Halilullah mesleğine git ki “İbrahim’in, Allah’ı bir tanıyan dinine tabi oldu.” hükmü ile memuruz. Yoksa tek gözlü şeytân gibi zâhiri görüp ötesini görmeyenler zümresinden olma (ŞCM, 1996, s. 173). Hazret-i İbrahim aleyhisselam mancınıktan Nemrut’un ateşine atılırken Cebrail aleyhisselam gelip “Bir ihtiyâcın var mı?” diye sorduğunda “Var, ama sana değil!” diye cevap vermiştir (ŞCM, 1996, s. 74). Cenâb-ı Hak, Halil’ine ateşi serin ve selâmetli kılmıştır. Ateşe düştü, lâkin yanmadı. Ârif dahi ma’siyete düşer, lâkin müptelâ olmaz. Ammâ Nemrud mizaçlı olan nefis ehlinin kibirli ve heybetli tynetlerine bir parça ateş dokunsa yandıkça yanar, helâketin zirvesine çıkar ve o ma’siyetin içinde geberir kalır (ŞCM, 1996, s. 163).

D: 29, 244, 283, 433, 454; ŞCM: 74, 162, 163, 173

2.3. Hz. Yakup

Hz. İshak’ın oğlu olup lakabı İsrâîl’dir. Bu sebeple oğullarına ve torunlarına “Benî İsrâîl” denilmiştir. Hz. İshak’tan sonra peygamber olarak Ken’an ilinde kalmış, bilahere Mısır’a gitmiştir. Oğlu Yusuf’tan ayrı kaldığı için fevkalâde üzülmüş, görme yeteneğini kaybetmiş ve evi külbe-i ahzâna/hüzünler kulübesine dönmüştür.

O Yusuf gömlekliler yazık ki gönülden gizlenip bu safâ aynasını Yakup’un gözü eylemişlerdir (D, 2013, s. 226). Gam Yakup’unun kan akıtan gözünün cevherine şiiir ülkesinin Yusuf’u uygundur (M/2, 1252, s. 34). Heves Zeliha’sı mahrum, akıl Yakup’u mahzundur (M/2, 1252, s. 82). Gam Yakup’uyum aşk ile toprak olsam da. Cânımdan azîzsin helâk olsam da (M/2, 1252, s. 150).

D: 127, 190, 262, 279, 357, 362, 442; HA: 93, 323

2.4. Hz. Yusuf

Hz. Yusuf’un hikâyesi, Kur’an’da “ahsenü’l-kasas” (kıssaların en güzeli) olarak tavsif edilir. Şeyh Galip, bu derinlikli ve girift kıssanın çeşitli yönlerine atıflar yapar, telmihlerde bulunur.

Yusuf’un gamıyla dolu istiğnâ Mısır’ı mıyım, hasret Nil’ine garkolmuş rezil ve rüsvâ Galip miyim, bilmiyorum? (M, 1252, s. 70). O sihir çocuğu yanağının ayı yansiyınca aldatır. O ay, Mısır’ın Yusuf’una bile kuyunun penceresinden görünür (M/2, 1252, s. 28). Zülf/saç, heves Zeliha’sından güzellik Yusuf’unun yanağının eteğine uzanan/musallat olan bir eldir (M/2, 1252, s. 66). Arzu, bana candan aziz olan kardeşlerimi almadan Yusuf’tan elini

kesmezdi (M/2, 1252, s. 100). Yusuf'un kanlı gömleğinden şan ve şeref al; kardeşler arasında muhabbetle hem-renk olarak görün (M/2, 1252, s. 113). Neyin siyah hânesi nağme Yusuf'una bir kuyu olsa Kays (Mecnun), hakikat Mısır'ının / ülkesinin saltanatından dem vurur (M/2, 1252, s. 116). Gül hariminin Yusuf'ları, kendini beğendirmek için istek Zeliha'sına visali arz ederdi (M/2, 1252, s. 123). Ellerin kesilmesi temâşânın karşılığıdır. Gönül ülkemiz aşkın ile doludur. Ey can Yusuf'u, sorma ki rüyadır bu (D, 2013, s. 443). Düştüğüne üzülme, Yusuf da yükselişini kuyuda bulmuştur (HA, 1992, s. 224). Zindan ve kuyunun kilidi açılmış, Yusuf yine Mısır'a sultan olmuştu (HA, 1992, s. 322). Hazret-i Yusuf alâ-nebiyyinâ ve aleyhi's-selâm (çocukken) bir gün aynaya bakıp cemâline hayrân olmuş, hatırına "Acaba köle olup satılsam ne kadar değer ederdim?" diye bir düşünce gelir. İşte odur ki sonraki kıssaları malumdur (ŞCM, 1996, s. 185).

D: 116, 151, 152, 155, 190, 262, 267, 268, 272, 300, 318, 326, 329, 382, 406, 410, 421, 443; ŞCM: 185, 202, 203, 218; HA: 163, 224, 300, 322

2.5. Hz. Musa

Hz. Musa'ya "yed-i beyzâ" (beyaz el) mucizesi, Fir'avn'a karşı çıkışı, Tur dağında Allah'la mükâlemesi, Hızır'la olan hikâyesi ve esasının ejderhaya dönüşmesi ile atıf yapılmıştır.

Hz. Musa'nın beyaz parıltılı elinden Hz. Şuayb'ın menkıbeleri şubelendi (M/2, 1252, s. 62). [Hz. Musa, Hz. Şuayb'ın kızı ile evlidir.] Ey şaşılacak ney! Sen, Hudâ'nın sırrısın. Hem ağaç hem de hidayet ateşisin. Sana "innî ene'llâh" (Şüphesiz ben Allah'ım) sözü çok güzel yakışır. Sen, Musa'sın, ejderhâsın ve neysin (M/2, 1252, s. 152). Ulûhiyet dairesinin pek muazzam, ihatasının pek mükerrerrem olduğunu bil. Sâlihi de fâsıkı da içine alır. Nasıl Musa aleyhisselam Allah'ın kulu ise Fir'avn da kuludur (ESS, 1948, s. 39). Hikmetli söz, başka bir tavidir. Her konuşan, Tur vadisinin Kelîm'i gibi olur mu? (D, 2013, s. 59). Niyaz Tur'una varmamız işe yaramadı. Kelîm gibi tecelli ateşine/şimşeğine hasretiz (M/2, 1252, s. 50). Sen de Musa aleyhisselam gibi Hızır'ın hükmü altında git (ŞCM, 1996, s. 142). Beden dağı tecelli şimşeğinden kılıca rehin olmuştur. Aşk Kelîm'i, sine Tur'unda yer almış mıdır, bilmiyorum (M/2, 1252, s. 82).

D: 27, 147, 248, 445; HA: 322, 331; ESS: 39; ŞCM: 142

2.6. Hz. Hızır

Hz. Hızır, Hz. Musa devrinde yaşayan, kendisine ilm-i ledün ve hikmet verilen bir peygamber veya mü'mindir. İskender ve Hızır âb-ı hayâta tâlip olmuşlardır (M, 1252, s. 8). Hızır, âb-ı hayâtı bulup içmiş, İskender ise içememiştir. Ancak vaktin Hızır'ı himmet ederse İskender'in ruhu âb-ı hayattan bir kadeh içebilir (M, 1252, s. 45). Sabırsız ve varlıksız Galip,

gam yolunun gecesinde hayret vâdisinde kalmışken onun/Beyhan Sultan'ın bakışı Hızır gibi yetiştirdi (M, 1252, s. 56). Şems ve Mevlana'nın durumu Hızır ve Musa'nın pozisyonu gibidir (M, 1252, s. 61). İskender'e faniliğin zehirli içkisinden bir kadeh veririz. Hızır'ız, lâkin yokluk yoluna kılavuzluk yaparız (M/2, 1252, s. 47). Ey Galip! Kalemimin Hızır'ı Divan sahasını yeşertmeseydi düşünce Cennet'inin gülleri yetişmezdi (M/2, 1252, s. 47). Sultânım! Sen zulümle şöhret buldukça benimdeki aşk yarası, selâmet gemisinin Hızır'ıdır (M/2, 1252, s. 95). Hızır'ın suyuyla boş toprak yeşillenir (HA, 1992, s. 121). Düşkünlere yetişir (HA, 1992, s. 253). Ma'nâ Hızır'ı gayb yolunu açar ve dünya İskender'in aynası olur (HA, 1992, s. 323). Hazret-i Hızır'a, Hızır isminin verilmesi, kudretten kinâyedir. Hattâ, bastığı yerler yeşerdiği için Hızır'a "sebz-pey" derler. Ve yeşil rengin hayâtle münâsebeti bundan da anlaşılır (ŞCM, 1996, s. 111). Bir pîre mürîd olmuşsan teslim ol, muhâlefetten sakın. Musa aleyhisselam gibi Hızır'ın hükmü altında git. Kıssa: Hazret-i Musa ulü'l-azm bir peygamber iken "Ona katımızdan bir rahmet (vahiy ve peygamberlik) vermiş, yine ona tarafımızdan bir ilim öğretmiştik." (Kur'an, 18/65) hakikatinden dahi ders almak niyetiyle Hazret-i Hızır'a teslimiyet gösterir ve güneş gibi safâ sabahına refâkat eder. Tâ ki Hazret-i Hızır'dan şeriatın zahirine muhalif görünen hakikatın örtülü halleri âşikâr olduğunda nübüvvet hasebiyle Zâhir ismi Hazret-i Musa'ya galebe edip muhalefet gösterir (ŞCM, 1996, s. 142).

D: 23, 32, 33, 46, 51, 96, 109, 111, 115, 147, 155, 165, 193, 249, 263, 273, 287, 300, 301, 377, 410, 430; HA: 21, 87, 90, 95, 121, 123, 223, 232, 253, 258, 286, 323, 325; ŞCM: 75, 80, 111, 118, 119, 142, 143

2.7. Hz. Süleyman

Hz. Süleyman; saltanatı, yüzüğü/mührü, karınca ile muhaveresi, Sabâ melikesi Belkıs'la olan hikâyesi ve Hüdhüd kuşu ile birlikte zikredilir.

Hz. Süleyman, insanlara ve cinlere hükmetmektedir (ŞCM, 1996, s. 98). Hz. Süleyman'ın parmağındaki yüzüğü çerağ olunca Arş'ın parlayan kandili kıskanır (M, 1252, s. 14). Onun düşünce sayfasında Süleyman mülkünün anlamı ve karıncanın gönül talebi bir bir âşikâr oldu (D, 2013, s. 58). Süleyman ile karıncanın itibarını bilmeyen onları Belkıs'ın tahtı ile yoldaş zanneder (M, 1252, s. 56). Himmet Belkıs'ının tahtı bilmem Süleyman'sız mıdır (M/2, 1252, s. 36). Ey Galip! Ben ma'nâ Süleyman'ıyım; gönlüm belâgat Hüdhüd'üdür (M/2, 1252, s. 90). Kalbinin sayfasını soluğun feyzine âmâde kıl; tâ ki Süleyman'ın mührü gönülden gönüle nakşolsun (M/2, 1252, s. 107). Za'fımız, cânânın dudağındaki ayvacık tüyü gibi bize bir unvandır. Karıncayız ama bize Hz. Süleyman iltifat etmektedir (M/2, 1252, s. 114).

D: 43, 46, 58, 104, 116, 210, 251, 282, 313, 370, 396, 406, 407; ŞCM: 98, 125

2.8. Hz. İsa

Hz. İsa, Şeyh Galip'in eserlerinde zâhidliği, tecerrüdü, âhir zamanda nüzülü, hastalara Őifâ vermesi, ölüleri diriltmesi, eőyanın emrine âmâde olması, çarmıha gerilmesi, göğe yükseliői, kilisedeki suretleri, eőeđi ve beőikte konuşması gibi özellikleriyle yer almıştır. Ayrıca Dîvân'da "Mesih" redifli bir gazel vardır (M/2, 1252, s. 18).

Hz. Mesih'in soluğu can bahşeder (M, 1252, s. 31). Bütün eőya ve kâinat onun emrine râm olmuştur (M, 1252, s. 10). Bu dünyevî ilgiler kilisesinde tecerrüd ehlinin bedeni suskun kalmaktan Hz. İsa'nın sureti gibi olur (M/2, 1252, s. 25). Yeni çıkan hatta/ayvacık tüyüne hasta gözün va'dini bağlaması âhir zamanda Hz. İsa'nın dönüőü müdür, bilmiyorum (M/2, 1252, s. 82). Mesih, boşuna mucize davasında bulunmasın; onun ruh bahşeden dudağına sırdaő olamaz. O kâfir putta/güzelde Yezdân'ın bu lutfuna Őaőılır: Hattı Cibrîl-i Emîn, gözü sihir yapan Mesih'tir. Mesih, aşkının çarhıyla evini yıkıp terk ve tecerrüd ayağıyla toprağı çiğnedi (M/2, 1252, s. 18). Beőikte Mesih ve anne karnında Yahya aleyhisselam nebi olduğu gibi anadan doğma veliler de vardır (ŞCM, 1996, s. 123). Zamanın tabipleri bakış Mesih'inden ders alıp Eyyub sabrını bu hastanın ilacı yapmıőlardır (M/2, 1252, s. 24). Hz. Mesih'in tasviri puthanede/kilisede kalmıőtır, ama mücerred ma'nası yükseklerdededir (M/2, 1252, s. 29). Onlar Hz. İsa'yı maddî kayıtların çarmıhına gerdiklerini zannederler. Halbuki o, dördüncü kat göktedir (M/2, 1252, s. 86) ve güneşin çeőmesinde abdest almaktadır (M/2, 1252, s. 105). Ney asası aşk Mesih'inden nefes alır; ney ejderhası/yılanı dem çekip ölüye can bahşeder (M/2, 1252, s. 117). Hak yolunda aklın ve nefsin işi sürekli budur: Biri Mesih'i rehber ediniz, diğerı eőeđi (M/2, 1252, s. 120). Perhiz ve riyazetle sıtma titremesine maruz kaldı. Mesih'in orucu güneşe neler etti? (M/2, 1252, s. 124).

Şeyh Galip, Mesnevî-yi Şerif'ten bir hikâye nakleder: Hazret-i İsa alâ-nebiyyinâ ve aleyhisselam bir gün acele ile gidermiő. Mü'minlerden biri rast gelip sormuő: Ey Allah'ın peygamberi, bu acelen nereyedir ve kimden kaçıyorsun? Cevâb buyurmuşlar ki bir ahmaktan kaçıyorum (ŞCM, 1996, s. 133).

D: 43, 119, 155, 236, 239, 250, 258, 262, 270, 278, 287, 319, 322, 324, 331, 344, 357, 358, 379, 395, 410, 428, 438, 443 (Mesih/ 72, 81, 116, 154, 231, 246, 254, 262, 270, 279, 288, 290, 296, 317, 341, 358, 362, 387, 392, 411, 415, 418, 423); HA: 18, 66, 91, 95, 116, 267, 309, 322, 330; ŞCM: 123, 125, 133, 147

3. Hz. Meryem

Hz. İsa'nın annesi ve Hz. Davut'un soyundan gelen İmran'ın kızıdır. Bir gün Hz. Cebrail, bir delikanlı suretinde ona görünüş, Hz. İsa'yı müjdelere ve üfleyip gider.

Gül goncası Meryem'dir ki kendisine ruh üflenmiş; bülbüller, zinde soluklu Cebrail gibi kanat açmıştır (M, 1252, s. 20). Nefesten nefese takdîr Meryem'i oğlunu beslemekte ve tedbir İsa'sı doğmaktadır (M/2, 1252, s. 107). Ney'in bîgâne ma'nâsı dile gelse Meryem'in bedeni Cebrail'in ruhuyla arkadaş olur (M/2, 1252, s. 116). Şafak, Meryem ağacıydı ve hoş nefesli İsa doğmuştu (HA, 1992, s. 322).

D: 53, 124, 125, 155, 265, 379, 395, 410; HA: 95, 116, 322

4. Sahabeler

4.1. Hz. Ebûbekr

Ashâb-ı Kirâm'ın ileri gelenlerinden olan Hz. Ebûbekr (573-634), hulefâ-i râşidîn'in ilki, Hz. Peygamber'in yol arkadaşı ve en sadık dostudur.

Dîvân'da "mihr ü meh" redifli tevhidden sonra Hz. Ebûbekr'e yazılan 18 beytlik bir na'tın yer alması dikkat çekicidir (M, 1252, s. 4-5). Şeyh Galip bu şiirde bazı tespitler yapar: Hz. Ebûbekr, sıdkı ile safâ sabahının doğrulayıcısı ve saf sinesiyse Hz. Peygamber'in halifelerinin başıdır. Kur'an'da onun sıfatı "ikinin ikincisi"dir. Çünkü Sevr mağarasında Resûlullah'a kader arkadaşı olmuştur. "Velâ tahzen" hitâbı ona yöneliktir. Semâ ehli onun tecerrüdüne bakıp gıpta ederler. O, Âl-i Abâ'ya müntesiptir. İrfanıyyla ve vefasıyla Hz. Peygamber'in en yakın dostudur. Feyzini Bâtın isminden aldığı için sükûtuyla hidayet sahiplerinin mürşididir. (Hafî zikir yapan tarikatler, silsile olarak Hz. Ebûbekr'e dayanırlar.) İrtidad edenlerle harbetmiş, bütün sermâyesini Allah yolunda İsar etmiştir. Fakr u fenanın seçkin bir suretidir. Mâsivâyı terketmiş, keramet kapılarını açmıştır. Onu pîşvâ/önder olarak tanımayan Müslüman olmaz. Çünkü o, kelime-i tevhiddeki "lâ"nın suretidir. Hz. Ebûbekr, Hz. Mevlana'nın büyük ceddidir. Hafâ/gizlilik sırlarını izhar eden odur. Ey Galip! Melekût seyrinin himmetini ondan al. Çünkü Hz. Ebûbekr, iki cihân Resûlünün mi'râcının sırrıdır.

Yine Dîvân'daki bir mesnevîde Mevlana'nın "evlâd-ı Sıddîk" (M, 1252, s. 114) olduğunu vurgulayan Şeyh Galip, Hüsn ü Aşk'ta ise onu "vekîl-i Sıddîk" (HA, 1992: 32) olarak görür. Müellif, Hz. Ebûbekr hakkında yazdığı bir rübâide özet bilgiler aktarır: Hz. Ebûbekr, çâr yâra / dört halifeye serdardır. Hz. Muhammed'in (a.s.v.) her hâl ü kârda (gece ve gündüz) en yakın arkadaşıdır. O, hem hafî (gizli) zikir yapan tarikatlerin pîri hem de Hz. Mevlana'nın ceddidir (M/2, 1252, s. 148).

D: 23, 25, 26, 30, 192, 220, 440; HA: 32

4.2. Hz. Ali

Hz. Peygamber'in amcası Ebû Tâlib'in oğlu olan ve onun yanında büyüyen Hz. Ali (600-661), hulefâ-i râşidinin dördüncüsüdür. Hilâfet dönemi 656-661 yıllarındadır.

Dîvân'ında müstakil 1 müseddes, 4 rübâî ve 1 beytle yer alan Hz. Ali, üç yönüyle Şeyh Galip'e mehz olmuştur: 1. Hikmet, 2. Velâyet, 3. Şecaat.

Müellife göre Hz. Ali, “Ben kimin mevlâsı isem Ali de onun mevlâsıdır. Allah'ım, ona yaklaşanı sen de yaklaştır, ona düşmanca davranana sen de düşmanca davran.” hadis-i nebevîsine mazhar olmuştur (ŞCM, 1996, s. 182; M/2, 1252, s. 148). Dîvân'ında “İkrârımız ser veririz ahde kavîyiz / Biz şâh-ı velâyet kuluyuz hem Alevîyiz” (M, 1252, s. 79-80) nakaratlı bir müseddes yazan Şeyh Galip'in Hz. Ali'ye bakış tarzı ehli-sünnet anlayışı çerçevesindedir. Bir na'tinde “Bû Bekr Ömer Osmân ü Alî yârlarıdır” (M, 1252, s. 76), bir rübâîsinde “Bû Bekr Ömer Osmân u Alîdir şâhım” (M/2, 1252, s. 148) diyen Şeyh Galip, başka bir rübâîde hüsni-ta'lil yaparak Hz. Ali'yi “rübâînin son mısraı” gibi özel bir konumla tavsif eder (M/2, 1252, s. 148).

Hz. Ali, “Ben kimin mevlâsı isem Ali de onun mevlâsıdır.” iltifatının sultânıdır. Hz. Muhammed'in cemâlinin güneşine ay olmuştur. İlâhî sırları ortaya çıkaran ve onlara mazhar olan odur. Hz. Ali, on iki imamın kafilesine serdardır. Onlar, Hüseyin, Musa, Ca'fer, iki Hasan, üç Muhammed ve dört Ali'dir. (M/2, 1252, s. 148). (On iki imam: Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin, Ali Zeynelâbidîn bin Hüseyin, Muhammed El-Bakır, Ca'fer-i Sâdık, Musa El-Kâzım, Ali Er-Rıza, Muhammed Et-Tâkî El-Cevâd, Ali Nâkî, Hasan-ı-l-Askerî, Muhammed Mehdî)

Hikmet

Şeyh Galip, ilim şehrinin kapısı olan Hz. Ali'nin “Sen, kendini küçücük bir cisim mi sanıyorsun? Halbuki sende büyük bir âlem saklıdır.” beytine Şerh-i Cezîre-i Mesnevî'de atıf yapmış (ŞCM, 1996, s. 36), Hâtem-i Asamm'ın rüyasına değinmiştir: “Hattâ rivâyetdir ki kudemâdan Hâtem-i Asamm hazretleri vâkı'asında Hazret-i Murtazâ Ali kerremellâhu vecheh cenâblarını görüp ahsen-i ahlâkdan su'âl etdikde ağniyânun fukarâya tevâzu'udur deyü buyurmuşlar.” (ŞCM, 1996, s. 144).

Hz. Ali'nin ilim ve hikmetine işaret eden bir menkibe de “çâh-ı Alî”dir. Şeyh Galip, “ney” redifli gazellerinde “Neyin sadâsının alevi Nahşeb şehrinin ayının ışıkları gibidir. Çünkü ney (kamış) kuyusu Hz. Ali'nin gözünden nazar almıştır.” (M/2, 1252, s. 116); “Hz. Ali'nin kuyusundan sır veren neyin demi ve onun nağmeli sesi, süluk feyzinin zemzemesini çıkarır.” (M/2, 1252, s. 117) (Demirci, 2009, s. 408) der.

Bir rivayete göre Leyle-i Mirac'da Cenâb-ı Hakk, Habîb'ine (s.a.v.) bazı sırlar söylemiş; Resûlullah, bu doksan bin sırdan otuz binini halka âşikâr etmiş, otuz binini havassa bildirmiş, geriye kalan otuz binini ise gizli tutmuştur. Bu arada Hz. Ali'ye de İlâhî hüviyyete dair pek çok sırrı izhâr etmiş ve bunları saklı tutmasını tenbihlemiştir. Lâkin Hz. Ali tahammül edemediği sırrı boş bir kuyuyla paylaşmıştır. Bunun üzerine kuyunun suyu kana dönüşür veya taşar. Kuyunun yanında bir kamış biter. Bu kamışı bir çoban ney haline getirir ve çalar. Resûlullah Efendimiz, bir gün o bölgeden geçerken ney sesini duyar ve etrafındakilere “Bu ses benim Cenâb-ı Ali'ye söylediğim esrârî haber veriyor.” der ve “Ya Ali niçin sırları ifşa ettin?” diye sorar. İmâm-ı Ali “Ya Resulellah halktan hiç kimseye ağzımı açmadım.” diye cevap verir. Resûl-i Ekrem, “Ya bu sır nedir, o sır değil midir?” dediğinde Hz. Ali özür dileyerek “Ya Resulellah daha fazla tahammül edemediğim için kırdı boş bir kuyuya söylemişim.” der. (Demirci, 2009, s. 406; Konuk, 2008, s. 125-126)

Velâyet

Şeyh Galip'e gör Hz. Ali, “şâh-ı velâyet”tir (M, 1252, s. 79-80). İslâm tarihinde ümmetin ana mihverî olan seyyidler ve şerifler, onun neslinden gelmiştir. Müellif, Es-Sohbetü's-Sâfiyye'de Mevlana'nın Hz. Ali'ye nisbetini şöyle açıklar: “Mevlana'nın nesebinde iki, nisbetinde de iki taraf mevcuttur. Bekriyye tarafı peder cihetinden olmakla nesebde Aleviyye'den kuvvetli, Şemsüddîn-i Tebrizî cihetinden de Aleviyye tarafı nisbette Bekriyye'den daha kuvvetlidir... Bizim tarikimize isteyen Bekriyye, isteyen de Aleviyye desin, ma'nâ birdir.” (ESS, 1948, s. 40).

Galip Dede, Hüsn ü Aşk'ta Hz. Mevlana ile ilgili medhiyye bölümünde “İrfan diyarının tahtında hükümdar olan (Mevlana), Allah'ın arslanının/Hz. Ali'nin seccadesine oturmuştur.” der (HA, 1992, s. 32). Hz. Mevlana, “Hz. Ali'nin neslinden gelenlerin göğünde güneş, onun yolunda yürüyenlerin altın silsilesidir.” (HA, 1992, s. 32).

Şecâat

Hz. Ali, “şîr-i Yezdân”/Allah'ın arslanıdır (HA, 1992, s. 32). Kuvvetlilikte bir efsane olan Rüstem bile onun yanında yaya kalır (M, 1252, s. 59). Elindeki kılıcı (Zülfikâr) ise destânî bir hüviyet kazanmıştır: Korkusundan Allah'a sığınılan sevgilinin süzgün bakışlı büyüleyici gözü, her sözde Ali'nin Zülfikâr'ına yemin eder (M/2, 1252, s. 31). Fütüvvetin ve soyluluğun parolası “La fetâ illâ Alî lâ seyfe illâ Zü'l-fikâr” (Ali'den başka yiğit, Zülfikâr'dan başka kılıç yoktur.) cümlesidir. (M/2, 1252, s. 159). Sevgilinin bakış Haydar'ı Sıffın vak'ası misali hat Hâricîlerini nazarının kılıcından geçirdi (M/2, 1252, s. 72). Bir cihangir olan Hz. Ali'nin kınından çıkardığı keskin kılıcı, sevgilinin kıvrımlı saçına benzetilmiştir (M, 1252, s. 33).

D: 30, 147, 148, 192, 273, 274, 410, 411, 440, 451, 453 (Haydar/54, 75, 128, 145, 148, 149, 151, 162, 173, 340), (Kerrâr/45), (Murtazâ/45, 440), (Ebû Turâb/378); HA: 32, 258, 322: ESS: 41; ŞCM: 36, 144, 182

4.3. Fatime-i Zehra

Hız. Fatime (605/609-632), Hız. Peygamber'in soyunu devam ettiren kızı olup Hız. Ali'nin zevcesi, Hız. Hasan ve Hüseyin'in anneleridir. "Zehra" ve "Betül" lâkapları vardır.

Bu gece, Fatime-i Zehra'nın hanedanından bir mest/âşık gördüm. Bakış kılıcından cevherin zehirli yeşil suyu dalgalanıyordu (M/2, 1252, s. 94). Üçüncü kat göğün kapısı açıldı. Zühre (Venüs), Hız. Fatimetü'z-Zehra'yı şefaatçi ederek peygamberin affından nasibini aldı (HA, 1992, s. 26). Peygambere, temizlerin/iffetlilerin en büyüğü Fatime'nin babasına salât olsun (HA, 1992, s. 161).

D: 154, 374; HA: 26, 161

5. Sûfler

5.1. İbrahim b. Edhem

İçinde bulunduğu maddî imkânları terkederek zühd ve tasavvuf yolunu seçen İbrahim b. Edhem (?-778), aynı zamanda tâbi'inden ve tebeu't-tâbi'inden hadis rivayet etmiştir.

Onun söz ülkesi büyük bir şehirdir ki her bucağı İbrahim Edhem'in tahtı değerindedir (HA, 1992, s. 33). İbn-i Edhem hazretleri saltanattan daha büyük bir nefsanî arzu yokken onu terk edip ve fakirlik zilletinden daha büyük bir meşakkat yokken onu tercih edip "Sadece gönül maksuduna kavuşsun, ne olursa eyvallâh." demiştir (ŞCM, 1996, s. 96). İbn-i Edhem hazretleri Belh mülkünü acı görüp terk etmekle kâmiller mertebesine ulaştığı gibi sen de elindeki güzellik mülkünü kesret/çokluk görüp bağlanıp kalma (ŞCM, 1996, s. 177). O himmet sahibi; saltanattan vazgeçmiş, İbrahim Edhem gibi tacını ve tahtını terk etmiştir (ŞCM, 1996, s. 180).

D: 240; HA: 33; ŞCM: 96, 177, 180

5.2. Bayezid-i Bistamî

Asıl adı Ebû Yezîd Tayfur olan Bayezid-i Bistamî (777-875), büyük mutasavvıflardandır.

Divân'da yer alan 11 hikâye/mesnevîden biri Bayezid-i Bistamî ile ilgilidir (M, 1252, s. 119). Bayezid-i Bistamî, âriflerin sultanıdır (ŞCM, 1996, s. 135). Kendisine "Nasıl sabahladın?" diye sorulduğunda "Benim ne sabahım var ne de akşamım." diye cevap vermiştir (ŞCM, 1996, s. 164).

D: 229; ŞCM: 34, 44, 135, 162, 164

5.3. Cüneyd-i Bağdadî

Sûfilerin seyyidi ve imamı olarak bilinen Cüneyd-i Bağdadî (?-909), tasavvufun usul ve esaslarını düzenleyen büyük bir mutasavvıftır.

Şeyh Galip'e göre Cüneyd-i Bağdadî, Mevlana'nın tarikat silsilesinin reisidir (ESS, 1948, s. 40). Hikâye edilir ki Cüneyd-i Bağdadî, va'z meclisinde Mansur'u gördüğü zaman tedbiren bazı sırları ketmedermiş. Bir gün Mansur, tanınmayacak bir kıyafetle gelip meclisin bir köşesinde gizlice oturmuş. Ansızın Hz. Cüneyd'in diline tevhid sırlarından "Cübbemde Allah'tan başkası yoktur. Ben, Sübhan'ım, şanımlı ne büyüktür." gibi bazı konular gelmiş. Sahv âlemine döndüğünde "Meclisimizde Mansur var, dışarı çıkarınız." der. Bu duruma taaccüp edenlere şöyle der: "Bu keşf olunan sırlar Mansur'un mertebesinden ve arzusundan zuhur etti. Ona gereken odur ki bizim va'z meclisimize gelmeye. Zira va'z, avam içindir. Mansur'un derdine derman olacak sohbetler, avamı helâk eder. Afyona mübtela olan tiryaki üç dirhem afyon ile kendine gelip sevinç kazanır. Alışkanlığı olmayan kimse, bir dirhem yese nereye gideceği malumdur. Hülâsa, sâdık âşık gerek ki mürşide ister istemez sırları keşfettire" (ŞCM, 1996, s. 37-38).

D: 223; ESS: 40, 41; ŞCM: 37, 38

5.4. Hallac-ı Mansur

Vahdet-i Vücûd mesleğinin önemli sûfilerinden biri olan Hallac-ı Mansur'un (858-922) asıl adı Hüseyin b. Mansur olup babasının mesleğinden dolayı kendisine "Hallac" denmiştir. Eserleri: 1. Kitâbü't-Tavâsîn, 2. Dîvân, 3. Ahbârü'l-Hallac.

Şeyh Galip'e göre aşk, Mansur'un tecelli ateşidir. Her darağacı, Tur dağındaki (Hz. Musa'ya "Şüphesiz ben Allah'ım." diye hitabın geldiği) ağacı hatırlatır. Vahdet diyarı belâ semtindedir. Nişan taşı ise Mansur'un minaresidir (M/2, 1252, s. 2). Şair, "gülmedim" redifli bir gazelinde "Mansur gibi bahçedeki güle bakarak darağacında asıldım ama gülmedim." der (M/2, 1252, s. 89). Mansur, asılırken "Aşkın abdestine kan lazımdır." demiştir. Bu yakınlık nafielerinin fazlalığından ortaya çıkar (M/2, 1252, s. 25). Mansur'un boğaz neyi aşkın nevasıyla darağacının makamına uygun teraneler söyler (M/2, 1252, s. 26). Kays'a ve Mansur'a mecaz ve hakikat açısından bakılırsa birine "deli", diğerine "mülhid" denildiği görülür (M/2, 1252, s. 31). Başını göğe salan Mansur, "Yâ Hak" dedi ve menziline aldı. "Ene'l-Hakk" davasında yayların kirişi gevşetilmiş ve kavga uzanmıştır (M/2, 1252, s. 36). Mansur'u birlik darına (diyarına/darağacına) çeken şey, dünyevî ilgerin korkusudur. Dedikodudan uzak kalmaya sevenlerin çokluğu mani olur (M/2, 1252, s. 64). Birdenbire gelip giden vahdet ehlini görenler, darağacındaki Mansur'u

ve Meryem oğlu İsa'yı hatırlarlar (M/2, 1252, s. 97). Hazret-i Mansur ‘‘AŐka iki rekat namaz vardır ki onun abdesti ancak kanla sahih olur.’’ demiştir (ŞCM, 1996, s. 28).

D: 156, 235 263, 265, 271, 274, 281, 320, 326, 334, 367, 379, 410; HA: 42, 254, 271, 274, 325; ŞCM: 28, 37, 38, 135

5.5. İmam-ı Gazzalî

Asıl adı Ebû Hâmid Muhammed olan ve ‘‘Hüccetü'l-İslâm’’ sıfatıyla anılan İmâm-ı Gazzalî (1058-1111), EŞ'ârî kelâmcısı, Şâfi'î fikhçısı ve mutasavvıftır. Fıkıh, mantık, kelâm, felsefe, tasavvuf/ahlâk konularında yüzlerce eser kaleme alan müellifin başlıca eserleri: 1. El-Müstasfâ fi İlmi'l-Usûl, 2. Mi'yârü'l-İlm, 3. Mihakku'n-Nazar fi İlmi'l-Mantık, 4. Fedâ'ihu'l-Bâtınıyye, 5. El-İktisâd fi'l-İ'tikâd, 6. El-Maksadü'l-Esnâ fi Şerhi Esmâ'illâhi'l-Hüsna, 7. Faysalü't-Tefrika Beyne'l-İslâm ve'z-Zendeka, 8. Makâsîdü'l-Felâsife, 9. Tehâfütü'l-Felâsife, 10. MiŐkâtü'l-Envâr, 11. El-Münkız mine'd-Dalâl, 12. İhyâ'ü Ulûmi'd-Dîn, 13. Cevâhirü'l-Kur'ân, 14. Kimyâ-yı Sa'âdet, 15. Nasihatü'l-Mülük, 16. Minhâcü'l-Âbidîn.

Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid el-Gazzalî kuddise sırruhu Risâle-i Rûhiyye'de ‘‘BeŐerî ruhlar, nutfenin isti'dâd kazanmasından sonradır.’’ demiştir (ŞCM, 1996, s. 80).

ŞCM: 80, 81, 85

5.6. Abdulhâlık-ı Gucduvânî

NakŐibendiliđi sistemleŐtiren Abdulhâlık-ı Gucduvânî (?-1179/1220), Orta Asya sûfliğinin geliŐmesinde önemli bir misyon üstlenen Hâcegân silsilesinin kurucusudur. Hâce Bahâeddîn NekŐibend'e zikr-i hafiyi ma'nâ âleminde telkin etmiştir. Eserleri: 1. Risâle-i Sâhibiyye, 2. Vesâyâ.

Şeyh Galip, Şerh-i Cezîre-i Mesnevî'de Abdulhâlık-ı Gucduvânî'nin tespit ettiği 8 kelimât-ı kudsiyyenin 5'ine Safi'nin ReŐehât'ından naklen atıflar yapar: HûŐ der-dem (ŞCM, 1996, s. 15), sefer der-vatan, bâz-gerd, yâd-dâŐt (ŞCM, 1996, s. 17), halvet der-encümen (ŞCM, 1996, s. 23).

ŞCM: 15, 17, 23

5.7. Feridüddin-i Attâr

İranlı bir mutasavvıf ve Şair olan Ebû Hâmid Feridüddin Muhammed (1145-1221), eczacılık ve tıp ile meŐgul olduğu için ‘‘Attâr’’ lakabını almıştır. Başlıca Eserleri: 1. İlâhî-nâme, 2. Esrâr-nâme, 3. Musîbet-nâme, 4. Hüsrev-nâme, 5. Muhtâr-nâme, 6. Mantiku't-Tayr, 7. Dîvân, 8. Tezkiretü'l-Evliyâ.

Şeyh Galip, bir gazelin mahlas beytinde (M/2, 1252, s. 104), Attâr'ın ismini zikretmiştir. Şeyh Attar'ın ayağının toprağıym ki onun himmeti Mesnevî'nin müşkil derslerini anlamada bana üstad olmuştur (Nef'î'ye Tahmîs/ M, 1252, s. 86). Dîvân'da Attar'dan nakledilen bir hikâyeye şu ifadeyle başlanır: Sır ehli olanların bezmini güzel kokuya garkedem ma'nâ şeyhi Feridüddin-i Attâr, söz buhurundan bir soluk bahşeder ve lafız dumanından ma'nâ kokusu verir (M, 1252, s. 117). Nâbî'nin kaleme aldığı Hayr-âbâd'ın konusu Feridüddin-i Attâr'ın İlâhî-nâme'sinde geçer. Bunun üzerine Galip Dede, Hüsn ü Aşk'ta "Şeyh'in sözüne söz katmak Nâbî'ye uygun düşer mi?" (HA, 1992, s. 39) der. Attar; Mesih eserli müjdeleyici, ma'nevî âyetlerin tasdik edicisi ve Mesnevî beyitlerinin şerh ve beyan edicisidir (ŞCM, 1996, s. 217). Şeyh Galip, Şerh-i Cezîre-i Mesnevî'de Attar'ın "Küfür, kâfire; din, dindara; aşk zerresi ise Attâr'ın gönlüne aittir." beytini (ŞCM, 1996, s. 210) iktibas etmiştir.

D: 175, 225, 391; HA: 40; ŞCM: 19, 44, 89, 210, 217, 218

5.8. Muhyiddîn-i Arabî

Muhyiddîn-i Arabî (1165-1240), Vahdet-i Vücûd anlayışının öncülerindendir ve "Şeyh-i Ekber" olarak tavsif edilir. Başlıca Eserleri: 1. Fütûhât-ı Mekkiyye, 2. Füsûsu'l-Hikem, 3. Dîvân, 4. Rûhu'l-Kuds fî Münâsahati'n-Nefs, 5. Kitâbu İşârâtı'l-Kur'ân fî Alâ'imi'l-İnsân, 6. Eş-Şeceretü'n-Nu'mâniyye, 7. Kitâbu'l-Cem' ve't-Tafsîl fî Esrâri'l-Ma'ânî ve't-Tenzîl.

Şeyh Galip, Dîvân'ında Muhyiddîn-i Arabî'yle ilgili bir rübâî yazmıştır. Hazret-i Şeyh, "kûn fe-kân" ilmine vâkıftır. Tevhidî hakikatleri âşikâr eden odur. Arabın övüncü, Arap olmayanların ise bürhândır. O, "şeyhullâh-ı emân"dır (M/2, 1252, s. 149). Müellif, Mevlana ve Muhyiddîn-i Arabî'nin naklettiği hadislere itimad ettiğini belirtir: Çünkü onlar keşif sahiplerinin muktedâsî/imamı ve hadis âlimlerinin itinalı olanlarıdır (ŞCM, 1996, s. 118). Yavuz Sultan Selim'in Muhyiddîn-i Arabî'nin kabrini tespit ettirip imar etmesine işaret eder: "Selîm-i Evvele olmuşdu zâhir sırr-ı Muhyi'd-dîn" (M, 1252, s. 63). Şerh-i Cezîre-i Mesnevî'de Muhyiddîn-i Arabî'nin Fütûhât-ı Mekkiyye (ŞCM, 1996, s. 21, 56, 75, 208), Füsûsu'l-Hikem (ŞCM, 1996, s. 32, 114) ve Emru'l-Hükmi'l-Merbût (ŞCM, 1996, s. 61) eserlerine atıflar yapılmıştır.

D: 150, 441; ŞCM: 21, 32, 48, 56, 60, 75, 80, 81, 98, 114, 118, 131, 137, 144, 155, 171, 208

5.9. Şems-i Tebrizî

Şems-i Tebrizî (1186-1248), Mevlana Celâleddîn-i Rûmî'nin gönül dünyasında büyük değişimlere yol açan ve dostu tarafından şiir defterine ismi verilen (Dîvân-ı Şems-i Tebrizî) bir sâfidir.

Hüsn ü AŞk'ta vak'anın baŐladığı “Âgâz-ı Dâstân-ı Benî Mahabbet” bölümünde Şairin kalemi “dil-zinde-i feyz-i Şems-i Tebriz” olmuş yani Şems-i Tebrizî'nin feyziyle gönü hayât bulmuştur (HA, 1992, s. 47). Mevlana, Hz. Ebu Bekr'in soyundan gelmektedir ve Bekrîdir. Mevlevilik ise Şems-i Tebrizî tarikinden Hz. Ali'ye istinad etmektedir ve Alevî bir tarikattır (ESS, 1948, s. 40). Şeyh Galip, Râmiz Beg'in “Hemân ayn-ı Muhammed'le Ali'dir Şems ü Mevlana” mısraını nakarat olarak aldığı tercî'inde Şems-i Tebrizî'yi Hz. Peygamber'e, Mevlana'yı ise Hz. Ali'ye benzetmiŐtir. Bu durumda Şems, ilim Őehridir; Mevlana ise onun kapısıdır (M, 1252, s. 61).

Bu Şiirde müellifin Şems ve Mevlana ile ilgili yaptığı benzetmeler dikkat çekicidir:

Hz. Muhammed ve Hz. Ali
 Evliyâ kâfilesinin en mükemmel iki ferdi
 Güneş ve pırıl pırıl bir sabah
 AŞk Şâhının iki kudret eli
 Sıfât ve Zâta iki büyük bürhân
 AŞkın ruhuna iki mihrâb
 Birbirinden görünen karŐılıklı iki hayret aynası
 Hakikat nuru ve tarikat erkânı
 Güneş ve ay
 İslâm ve îmânın gönül ehillerindeki iki sırrı
 İki bayramın sureti
 Kalp ve ruha iki âb-ı hayât çeşmesi
 Hızr ve Musa'nın talebinin anlamı
 İki ma'nâ sultanı
 Küfrü ve nifakı sürgüne gönderenler
 Cemâl ve celâlin mushafını tefsîr
 Őa'Őaalı iki nur

Şems-i Tebrizî, kimya nazarlı olup bakırı altına çevirir (M/2, 1252, s. 32). Siyah taş, Şems-i Tebrizî'nin terbiye nazarında kalınca elmasa dönüşür (M/2, 1252, s. 55). AŞk'ın Şems'i/güneşi ıŐık verince Mevleviler zerrelere gibi semâ ederler (M/2, 1252, s. 63). Şeyh Galip, kendine Şöyle hitap eder: Çarha kuzular gibi girip Şems'in aşkına kurban ol. Çünkü marifet baharı bu menzilden zuhur eder (M/2, 1252, s. 25-26). Ben safâmı Hudâ'nın Şems'inde bulmuŐum. Dünyada ister güneş olsun ister olmasın (M/2, 1252, s. 94). Şems-i Tebrizî'den nefes almıŐım (M/2, 1252, s. 116). Şems'in nurunda mahvolup vuslat sabahına ulaŐtım. Aferin, ey talih yıldızı! Beni bahtiyar eyledin (M/2, 1252, s. 118).

Şeyh Galip, pîri Mevlana'yı andırır tarzda 28 gazelin mahlas beyitlerinde “Şems” adını zikretmiştir.

D: 13, 28, 36, 51, 101, 131, 147, 148, 157, 216, 220, 235, 243, 245, 250, 256, 264, 272, 273, 275, 302, 303, 312, 326, 330, 333, 338, 341, 349, 356, 372, 374, 376, 381, 391, 410, 414, 416, 441, 450; HA: 47; ESS: 40; ŞCM: 146, 215

5.10. Mevlana Celâleddîn-i Rûmî

H. Mevlana (1207-1273), Seyyid Burhâneddîn ve sonrasında Şems-i Tebrîzî ile tanıştıktan sonra zâhirî ilimlerden bâtuî ilimlere eğilim göstermiş ve Mevleviyye tarikatının pîri olmuştur. Eserleri: Dîvân-ı Kebîr, 2. Mesnevî, 3. Fîhi mâ Fîh, 4. Mecâlis-i Seb'a, 5. Mektûbât.

Mevlevi bir çevrede yetişen Şeyh Galip, doğrudan Mevlana ile ilgili Dîvân'ında 2 kasîde, 1 terci'-bend, 1 murabba', 1 tahmîs, 1 müseddes, 2 mesnevî, 2 gazel, 4 rûbâ'î yazmış; Hüsn ü Aşk'ta ise 1 medhiyye kaleme almıştır. Ayrıca Dîvân'da Mevlana'nın 2 gazeline tahmîs yapılmış, 1 kasîde matbah-ı Monlâ, 2 gazel semâ', 1 gazel külâh-ı Mevlevî, 1 gazel Mevlevî kâfilesi hakkında söylenmiştir.

Hüsn ü Aşk'taki “Der-Vasf-ı Şerîf-i Cenâb-ı Hazret-i Hudâvendigâr Kuddise Sırruhû” bölümü, Şeyh Galip'in Mevlana'ya bakış tarzını özetler mahiyettedir: “Allah, peygamberlerini tamamlayınca bize ilim sahibi veliler geldi. Molla Hünkâr onların şahıdır. Bu dünyaya bir hükümdar kâfidir. O, irfan diyarının tahtında hükümdardır ve Allah'ın arslanının seccadesinde oturmuştur. Hakikate yol gösteren onun düşüncesidir. Hz. Ebubekir'in vekili gibidir. Ali'nin neslinden gelenlerin göğünde güneş, Ali'nin yolundan gidenlerin altın zinciridir.”; Din âlimlerinin hepsinden üstündür; ona Anadolu ülkesinin peygamberi/habercisi dense lâyıktır. Sözü'nün ma'nâsı ruh verir; Mehdî gibi şeriatı yeniden ihyâ eder. Onun kitabı, Kur'ân'ın özüdür (mağz-ı Kur'ân). “Onun söz ülkesi büyük bir şehirdir ki her bucağı İbrahim Edhem tahtı değerindedir. İbrahim-i Gülşenî gibi merttir ve o bağın yegâne bülbülüdür. Felek denen derviş, onun aşkından helâk olmuştur. Güneş ve ay onun aşkından sîne-çâk olmuşlardır. Âyet âyet şerefli beyitleri şeriatın ve hakikatın sırrıdır. Aydınlik sözleri ma'nâ meş'alesidir. Her noktası ma'nâ şeb-çerağıdır. Veliler kâfilesinin baş tâcı, asfiyanın hükümdarı ve çelebisidir. Onun gark ve fark denizinin dalgaları doğuyu ve batıyı kaplar.” (HA, 1992, s. 32-34).

Hazret-i Mevlana, Allah aşkının mazharı, sıdk ve safânın kaynağıdır. O, fenâfillâh ikliminin hâkimi, bekâbillâh tahtının şâhıdır. Pâk gönlü, irfan nuruna yüksek bir göktür ve o hidayet güneşinin doğduğu yerdir. Resûl-i Ekrem'in en kâmil vârisi, cömertliğin Hâtem'idir. Rindlere

ve zâhidlere onun kemâlinin feyizleri sirayet eder. Zenginler ve fakirler, onun dergâhında kul olurlar. Keskin nazarlılar, onun ayağının toprağından gözlerine sürme ve cila alırlar. Mesnevî, Hz. İsa'nın / Cebrail'in nefesi gibidir. Onun neyine, soluğunun alevine kabul kulağını tut. Çünkü, Hz. Mevlana Tur'dur, Musa'dır ve asâdır (M, 1252, s. 5-6). “Ene'l-Hak da'vâsında binlerce dervişi vardır. Onun bazı sözleri buna delildir. Güneş, seher vakti Mevlana'nın yüzünü görmezse sema edip feleğin çarkına giremezdi (M, 1252, s. 6). Bu ma'nâ bize şüphesiz Mevlana'nın ruhundan ilham olmuştur. Bize hidayet yolunu gösteren açık bir hüküm göstermiştir (M, 1252, s. 19). Gönül şimdi Allah'a hamdolsun ki Mevlana'nın feyziyle memnun ve mesrurdur (M/2, 1252, s. 80). İnsanlar, Mevlana'nın sözleriyle ma'nâ iksirine ulaşırlar (M/2, 1252, s. 25). Mevlana, Hudâ'nın sırlarının kâşifidir. Çarhı çeviren onun himmetidir. Halen Rum ülkesinin kutbu şüphesiz Mevlana'dır (M/2, 1252, s. 149). Kevn ve mekân dairesinin hareketi Mevlana'nın himmetinin eseridir (D, 2013, s. 298). Biz, Hz. Pîr'in bendesiyiz; ezelin hayranı pervâsîz âşıklar olarak onun nefesinin feyziyle konuşuruz (M/2, 1252, s. 150). Ey Hazret-i Monlâ-yı Rûm. Sen Galip'in efendisi, diriliş sermâyesi, lutuf ve kerem deryasıdır (M, 1252, s. 6).

Şeyh Galip, Hüsn ü Aşk'ta en etkin kaynağının Mevlana ve Mesnevî'si olduğunu ifade sadedinde “Esrârını Mesnevî'den aldım.” (HA, 1992, s. 348), “Feyz erdi Cenâb-ı Mevlevî'den / Aldım nice ders Mesnevî'den” (HA, 1992, s. 350) der. Cezbesi ifrat derecede olanlar Mevlana'ya “Meczupların sultanıdır.” dedi. Ma'rifeti cezbesine galip olanlar da onun ledünnî ma'ârifine bakarak “Âriflerin sultanıdır.” dedi. (ESS, 1948, s. 38)

Şeyh Galip, Mesnevî'yi “Hazret-i Mesnevî” (M/2, 1252, s. 91) olarak nitelendirir. Mesnevî, bitmez ve tükenmez bir hazinedir (M, 1252, s. 64). Her lafzı ma'rifet madeni, her nutku ma'rifet lisanı, her harfî ma'rifet beyanı, her beyti ma'rifet âlemdir. Güneşinin ve zerresinin ışığı birliktedir (M, 1252, s. 85). Mesnevî, vahdetin baharına iki zamanlı bir sabaktır (M/2, 1252, s. 47). [Subh-ı dü-dem / “iki zamanlı sabah”tan maksat, herhalde fecr-i kâzib ve ardından gelen fecr-i sâdik olsa gerektir.]

Dîvân'da 34 gazelin mahlas beyitlerinde “Monlâ” (Monlâ-yı Rûm, Monlâ Celâl) ve “Mevlana” adı zikredilmiştir.

D: 13, 14, 16, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 46, 51, 69, 77, 79, 94, 95, 96, 98, 101, 102, 128, 131, 132, 133, 134, 136, 144, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 152, 154, 157, 163, 169, 173, 174, 175, 176, 177, 179, 181, 196, 197, 209, 220, 221, 243, 261, 262, 265, 266, 268, 270, 271, 272, 275, 277, 287, 290, 295, 298, 299, 300, 301, 313, 325, 329, 336, 338, 343, 347, 349, 352, 353, 357, 358, 362, 364, 365, 373, 374, 391, 395, 396, 408, 411, 415, 417, 418, 440, 441, 442, 444, 456, 458; HA: 32, 33, 34, 348, 350; ESS: 38, 39, 40

5.11. Sadreddîn-i Konevî

İslâm düşüncesinde önemli bir yeri olan Sadreddîn-i Konevî (1209-1274), Vahdet-i Vücûd telakkisinin Muhyiddîn-i Arabî'den sonraki en önemli temsilcisidir. Eserleri: 1. Miftâhu'l-Gayb ve'l-Cem' ve Tafsîlühû, 2. İ'câzü'l-Beyân fî Te'vîli Ümmi'l-Kur'ân, 3. Şerhu Esmâ'illâhi'l-Hüsnâ, 4. El-Fükûk fî Esrâri Müstenidâti Hikemi'l-Fusûs, 5. Şerhu Erba'îne Hadîs, 6. En-Nefehâtü'l-İlâhiyye, 7. En-Nusûs fî Tahkîki't-Tavri'l-Mahsûs, 8. El-Mürâselât Beyne Sadreddîn Konevî ve Nasîreddîn et-Tûsî.

Şeyh Sadrüddîn-i Konevî ki Hazret-i Pir Efendimizle devamlı sohbet ederlerdi. Kutbüddîn-i Râzî ki Metâlî' sâhibidir ve üstâdı Seyyid Şerîf-i Cürçânîdir; “Ben hadîs ilmini Sadrüddîn-i Konevî gibi bir zâttan tahsil ettim.” diye iftihâr ettiği, tarih kitaplarında yazılıdır (ŞCM, 1996, s. 118-119). Ey tahkik ehline sağlam yolu soran, vahdete açık bir bürhan bulmak isteyen! Başkalarının dedikodusuna bakma, sözümü ezberle: Sadreddîn'in sözü kalbinde bulunsun (M/2, 1252, s. 149).

D: 442; ŞCM: 118, 119

5.12. Âteşbâz-ı Velî

Asıl adı Yusuf b. İzzeddin (?-1285) olup Mevlana Celâleddîn-i Rûmî'nin aşçısıdır.

Mevlevilik yoluna yeni giren dervişler, pervanedir. Aşk ocağının Âteş-bâz Pîr'i ise semenderdir (M/2, 1252, s. 28). Bu gönül mutfağında ne ateş var ne de ocak. Ey Âteş-bâz, bir sıcak nefes gönder (M/2, 1252, s. 149).

D: 267, 441

5.13. Sultan Veled

Asıl adı “Bahâeddîn Muhammed” olan Sultan Veled (1226-1312), Mevlana'nın büyük oğlu ve Mevleviyye yolunun ikinci piridir. Eserleri: 1. Dîvân, 2. Veled-nâme, 3. Rebâb-nâme, 4. İntihâ-nâme, 5. Ma'ârif.

Dîvân'da Hz. Mevlana'dan sonra oğlu Sultan Veled'in medhiyyesi yer alır. Bu şiirde onun evsâfı sıralanır: Sultan Veled, lütuf ve kerem madenidir. Bütün zamanların nev-baharıdır. O, âlemin güneşine (Mevlana'ya) aydır ve onun terbiye ışığı nur ve ziyaya mazhar olmuştur. Cenâb-ı Hünkâr'ın kucağında büyümüş ve eflâke ayak basmıştır. Beşiğinde babasının sırlarına kanmış ve hikmet sütünü içmiştir. O, levh ve kalemin ârifidir ve gönül ehline tîr/yay ve rebabın sırrını nakleder. Himmetiyle göklerin devrini tanzim etmiştir. Pervane ve ram olanların şahıdır (D, 2013, s.30-31).

Gazelde Monlâ-yı Rûm'un himmetiyle mısra çocuklarım "Devr-i Veled" dedir (M/2, 1252, s. 39). Sultan Veled, ma'nâ incisini ipliğe çekip gönülden gönüle bir mercan tesbih dizmiştir (M/2, 1252, s. 108). Sultan Veled, babasının sırrıdır. Ona tâbi olan, yolunu kaybetmez. Celâleddîn-i Rûmî'ye ulaşmak isteyen Sultan Veled'den istimdad etmelidir. Çünkü evlad, verasette ve şefaatte bütün insanların önüne geçer (M/2, 1252, s. 149). Ey Mevlevi yolunun yolcusu, durma. Bak, seyyareler eline berbat ve çeng almıştır. Gök cisimleri Sultan Veled Devri'ne âhengle uyarlar (M/2, 1252, s. 150).

Şeyh Galip, üç gazelin mahlas beytinde Sultan Veled'in adını zikretmiştir.

D: 30, 31, 268, 287, 397, 441, 442; ŞCM: 225

5.14. Celâleddîn Ergun Çelebi

Mevlana'nın ikinci göbekten torunu olan Celâleddîn Ergun Çelebi (1300-1373), Mevleviliğin yayılmasında aktif rol üstlenmiş ve Kütahya Mevlevi-hânesinin 45 yıl post-nişnliğini yapmıştır. Eserleri: 1. Genc-nâme, 2. İőâretü'l-Beőâre.

Şeyh Galip, feyzini Sâkıb Dede'den aldığı, onun da yolunu Hazret-i Ergûn'un aydınlattığını belirtir (M/2, 1252, s. 82). Sâkıb Mustafa Dede Hz. Sultan Ergun'un dergâhını mamur edip kırk yıldan fazla Mesnevî dersi vermiştir (M/2, 1252, s. 133).

D: 131, 357

5.15. Mevlana Câmî

Asıl adı Nûrüddîn Abdurrahman olan Mevlana Câmî (1414-1492), allâme, mutasavvıf ve aynı zamanda Fars edebiyatının büyük şiir ustalarından biridir. Başlıca Eserleri: 1. Dîvân(lar), 2. Heft Evreng, 3. Hadîs-i Erba'ın, 4. Risâle-i Terceme-i Kelimât-ı Kudsiyye, 5. Nefehâtü'l-Üns, 6. Şerhu Fusûsü'l-Hikem, 7. Tefsîrü'l-Kur'ân, 8. Őevâhidü'n-Nübüvve, 9. Bahâristân, 10. Risâle-i Mûsikî, 11. Risâle-i Kübrâ der Mu'ammâ, 12. Risâle-i Münşe'ât.

Bir gazelinde (M/2, 1252, s. 47) Câmî'nin Baharistân'ına, Şerh-i Cezîre-i Mesnevî'de ise (ŞCM, 1996, s. 85) Şerh-i Leme'at'ına atıf yapan Şeyh Galip, Sultân Selîm-i Sâlis'ten gördüğü lutufları Hüseyin-i Baykara'nın Mevlana Câmî'ye, Kızıl Arslan'ın Gencevî'ye yapmadığını belirtir (M, 1252, s. 19, 20).

D: 51, 53, 79, 300; ŞCM: 57, 85, 146

5.16. Sultân-ı Dîvânî

Asıl adı Muhammed olan Sultân-ı Dîvânî (1448-1530), Mevleviliğin yayılmasında önemli rol üstlenmiş ve klasik tarzda şiirler yazmış bir şahsiyettir. Burdur, Eğridir, Sandıklı, İstanbul,

Midilli, İran, Irak, Mısır, Cezayir ve Suriye'deki Mevlevihaneler onun gayretleriyle açılmıştır (Gölpınarlı, 1983, s. 122; Önkaş, 2020).

Şeyh Galip Dîvânı'nda Sultân-ı Dîvânî ile ilgili bir tercî'-bend vardır. Beş bendlik bu şiirin nakarat beyti "Yetiş ey seyf-i meslûl-i tarikat şîr-i Yezdânî / Erenler pîşvâsı Hazret-i Sultân-ı Dîvânî"dir. Şair, ilk bendde ihtişamlı bir giriş yapar: Şeytanın askerleri varlık iklimini yağmalamış, her taraftan neferler çıkagelmiştir. "El-amân el-amân" diye âh u efgân eden çocukların gözyaşları birikip fevc fevc "âmîn"e dönüşmüştür. Nefs-i emmâre, can ülkesine girip baştanbaşa onu zaptetmiştir. İmdada yetişecek gayb askerlerinin zamanı gelmiştir. Tarikatın kınından çıkmış kılıcı, Yezdân'ın arslanı, erenlerin önderi Hazret-i Sultân-ı Dîvânî, yetiş. Zülfikâr kılıcını kınından çıkar ve güneş gibi doğup küfrün karanlığını dağıt. Haydar olduğunu ispatla. Bozulmuş çâresiz askerlere lutfunu sığınacak bir hisar yap. Bizi yara bere içinde bırakan habîs nefsi yarala. Münâfiklar, cihani Ye'cüc askerleri gibi doldurmuştur. Gaflet ehli safâ sürmekte, uyanık olanlar ise ağlamaktadır. İnyet vaktidir, bir teselli himmetini üzerimize serp. Sen, Celâleddîn-i Rûmî'nin kendisisin. Veliler topluluğunun hükümdarı ve efendisisin. Hakikat bağının başı göklere yükselen servisisin. Mevlevilik yolunun gönülleri teshir eden Mehdi'sisin (M, 1252, s. 62).

D: 148, 149, 273

5.17. Yusuf-ı Sîne-çâk

Şâir Yusuf Sinân (?-1546) Vardar Yenicesi'nden olup meşhur şair Hayretî'nin kardeşidir. Bir dönem Edirne Muradiye Mevlevihanesi şeyhliği yapmıştır. Eserleri: 1. Cezîre-i Mesnevî, 2. Müntehabât-ı Rebâb-nâme.

Şeyh Galip, Yusuf-ı Sîne-çâk'ın 366 beyitlik bir Mesnevî seçkisi olan Cezîre-i Mesnevî'sini şerh etmiş, Dîvân'ında 1 tercî'-bend ve 1 rübâîsini onun için kaleme almıştır. O, güzellik burcunun ayı, celâl göğünün iz süreni, aşk şemsinin nuru, safâ güneşinin ışığı, fakr ve fenanın pervâsız sultânı, ma'rifet Nil'inin ırmağı, Mesnevî feyzinin ummanı, celâletin kınından çekilmiş kılıcı, ma'nevî tahtın hükümdarı, hakikat Mısır'ının/ülkesinin Yusuf'u, Sîne-çâk-i Mevlevî'dir. Sîne-çâk, Mesnevî'nin tükenmez hazinesine mâliktir. Mevlevi sâliklere rehber olmuş, Mesnevî deryasında Cezîre gösterip onları mahv u sahv etmiş, noksanlıklardan temizleyip uyanışlarına vesile olmuştur (M, 1252, s. 64). Mısırlı Yusuf'un haberini yâd eylemez olduk. Şimdi Sütlüce'de bir ay yüzlü ile şîr ü şekeriz (süt ve şeker / senli benli) (M/2, 1252, s. 47). [Şeyh Galip, Yusuf-ı Sîne-çâk'ın Sütlüce'deki kabrine yakın bir evde oturmuştur.] Gam Yakup'uyum aşk ile toprak olsam da. Cânımdan azîzsın helâk olsam da. Ey Yusuf-ı Sîne-çâk! Çâk olsam da / yırtılsam da eteğini Zeliha gibi tuttum (M/2, 1252, s. 150).

D: 13, 16, 151, 152, 243, 442, ŞCM: 11, 13, 36, 93

5.18. İsmail Ankaravî

Galata Mevlevihanesinde 21 yıl Şeyhlik yapan İsmail Ankaravî (...-1631), ‘‘Rüsûhî’’ mahlasını kullanmıŐ ve yaptığı muhtelif Őerhlerle, bilhassa Mesnevî Őerhiyle ‘‘Hazret-i Şârih’’ unvanını kazanmıştır. Başlıca Eserleri: 1. Mecmû’atü’l-Letâif ve Ma’mûretü’l-Ma’ârif, 2. Fâtihu’l-Ebyât, 3. Câmî’u’l-Âyât, 4. Hall-i MüŐkilât-ı Mesnevî, 5. Minhâcü’l-Fukarâ, 6. Zübdetü’l-Fuhûs fî NakŐi’l-Fusûs, 7. İzâhu’l-Hikem, 8. Hücçetü’s-Semâ, 9. er-Risâletü’t-Tenzihîyye fî Őe’ni’l-Mevlevîyye, 10. Hadîs-i Erbaîn Şerhi, 11. Fütûhât-ı Aynîyye, 12. Miftâhu’l-Belâga ve Misbâhu’l-Fesâha.

Şeyh Galip, Dîvân’ında Mesnevî Őârihi İsmail Ankaravî için 2 kasîde, 1 kıt’a ve 2 rübâî kaleme almıştır. Mesnevî-i Ma’nevî’nin 15. yüzyıldan itibaren Türkçe tercüme ve Őerhleri yapılmıştır. Őerhler arasında bilhassa İsmail Ankaravî’nin Şerhi öne çıkar. Bu sebeple Şeyh Galip Dîvânı’nda Ankaravî’nin bir adı da ‘‘Hazret-i Şârih’’tir.

Hazret-i Şârih, gizli sırların kâŐifi, açık tecellilerin yüzünü örtendir. Keşif ve beyanda yetkilidir. Onun ledünnî ilimde lakabı ‘‘Rüsûhî’’dir. Her sözün can mahremi odur. Hz. İsmail’le adaŐ olduğunu icra etmiş, Zemzem gibi akıcı bir nutuk irad etmiştir. Mesnevî’de Şüphesiz müşkil/anlaŐılmayan yerleri çözmüŐtür. Can Ka’be’sine yakut ve zümrütle nişan taşı bırakmıŐtır. Halen ince ma’nâlara vakıf olanlar kafîlesinin başıdır. Mevlevî dergâhını ihya edip Arş’ta deveran etmiştir. Âb-ı hayâtı isteyen İskender ve Hızır, Hazret-i Şârih’in yanına gelsin. Ey, Hazret-i Şârih! Galip, senin nâçiz bir kulundur ve irŐâdını gözlemektedir (M, 1252, s. 7-8). Şeyh Galip, ‘‘Bugün Hazret-i Şârih Rüsûhî’nin dersine Őakird olan kalbime ilham gelmiştir.’’ dediği (M/2, 1252, s. 80) Ankaravî’nin Galata Mevlevihanesindeki kabrinin ayak ucuna defnedilmiŐtir.

İsmail Ankaravî, âŐıkların muktedâsı/imamıdır. İrfan ve feyiz çeŐmesinin taksim yerinden kana kana içmiştir. Temiz kalbi, Mesnevî hazinesinin mirasına vâris olmuştur. Hayat Hızır’ına mazhar olduğu İskenderî tekyesinde münzevi oluşundan bellidir. Cem’in tükenmez kadehini efsane zannedenler, gelsinler onun fazilet hokkasından tahkik içkisini nûŐ etsinler. Mesnevî’nin beyitlerini tek tek Őerhedip Arş-ı A’lâ düzlemine çıkmıştır. O, sâliklerin yol göstericisidir. Himmetini Hızır edip yolunu kaybedip eğri yola sapan Galip’i kimsesiz bırakma (M, 1252, s. 8). Mesnevî’ye ait sırların hakikatı Şârih’dedir. Onun sözü manevî Kur’ân’ın tefsiridir. Gel, onun kaynağından irfan Zemzem’ini iç. İsmail Ankaravî, Mevlevî sâliklerin rehberi olmuştur (M/2, 1252, s. 150). İsmail Efendi, doğru yolun mürŐdididir. Sözü, safâ ehline kuvvetli bir bürhandır. O fazilet sahibi müstesnâ Őahsiyete Şu kemâl yeter: Şârih deyince Ankaravî anlaşılır (M/2, 1252, s. 150). Hz. Mevlana’dan himmet arayan kişi, tahkik çeŐmesinin kaynağını bulup

abdest almalıdır. Kalbinin inşirahını istiyorsan Hz. Şârih'in kabrine âdâb ile gel (M/2, 1252, s. 150).

D: 31, 32, 439, 442; ŞCM: 20, 32, 204

5.19. Sâkıb Mustafa Dede

Kütahya Mevlevî-hânesinde 46 yıl şeyhlik yapmış olan Sâkıb Dede'yi (1652-1735), Ali Nutkî Dede'ye ve Şeh Galip'e intikal eden ma'nevî ve fikrî sisilenin başında görmekteyiz (Arı, 2009, s. 4). Eserleri: 1. Dîvân, 2. Sefîne-i Nefîse-i Mevlevîyyân.

Şeyh Galip, Dîvân'da Sâkıb Dede'nin vefatı için bir tarih kıt'ası kaleme almış, iki gazelin mahlas beytinde ismini zikretmiştir.

Şeyh Sâkıb Mustafa Hazretleri, Mevlevîlik yolunda zat güneşinin ışığı olmuştur. Hz. Sultan Ergun'un dergâhını mamur edip kırk yıldan fazla Mesnevî dersi vermiştir. Eflâkî'nin Menâkıbu'l-Ârifin'ine zeyl yazmış, selefîn ruhaniyetinden pekçok nakiller yapmıştır. Onun inşâ bağında Nergisî, kuru bir yaprak; nazm mahzeninde Gencevî, bir kapıcıdır. O seçkin şahsiyet, Mevlana'nın sırlarının kaynağı, selefîn takipçisidir (M/2, 1252, s. 132-133). Hazret-i Sâkıb'ın nazarının feyzine talip ol. Onun sırrı zâhiri ve bâtını ihata etmiştir (M/2, 1252, s. 57).

D: 131, 315, 357; ŞCM: 138

5.20. Şeyh Ebûbekr Çelebi

Garîbî mahlasıyla şiirler yazan Ebûbekr Çelebi (?-1785), 1746-1785 yılları arasında Konya Mevlana Dergâhı postnişînliği yapmıştır.

Galip, 1784'te Konya Dergâhı şeyhi Ebûbekr Çelebi'nin yanında çileye girmiş, Dîvân'da onun bir gazeline tahmîs yapmıştır.

Şeyh Es-Seyyid Ebûbekir Çelebi, zâhirî ve ve bâtınî ilimlerde "yed-i tûlâ"/derin nüfuz sahibi olup zamanın gavs-ı a'zamıydı. Nice velayet ehli ayağının toprağını mesken edindiler. Konya diyarının hırz-ı emânı/sığınağıydı. Doğrusu, veliler hanedanı cihanın esasıdır. Âhiret'e intikal edince büyük kıyamet koptu (M/2, 1252, s. 133).

D: 132, 133, 179

5.21. Esrâr Dede

Şeyh Galip'in en yakın arkadaşı olan Esrar Dede (1749-1797), Arapça, Farsça, Rumca, Latince ve İtalyanca bilen, yumuşak tabiatlı, ilim ve edep sahibi bir Mevlevidir. Eserleri: 1.

Dîvân, 2. Tezkire-i Őuarâ-yı Mevleviyye, 3. Mübârek-nâme-i Esrâr, 4. Fütüvvet-nâme-i Esrâr, 5. Lugat-ı Talyan.

Dîvân'da Esrâr Dede için 1 mersiye ve 1 tarih kıt'ası vardır.

Esrar Dede çileyi tamamladığı zaman başını tabutun hırkasına çekip sır oldu. Galip yazık ki târihini söyledi: Esrar, dostlarını Őaşkın bırakıp göçtü (M/2, 1252, s. 139). İnci yağdıran bu gözüm, o vefalı dostumu ansın ve kan ağlasın. Gözüm, yüzüm ve dilim; baştanbaşa bu günahkâr cismim ağlasın. Bana hem yârım hem ağyârım; Esrâr'ımın hikâyesini duyan herkes ağlasın. Eyvahlar olsun ki az bulunur bir mücevheri kaybettim; toprağa defnedip geri döndüm. O, her gece mum gibi benimle yanardı. Gündüz, gölge gibi yanımda arkadaştı. Doğrusu tam bir âşıkta, “yâr-ı gâr” (mağara dostu) idi. Allah verdi ve yakınına aldı; biz ise bekleyişle kıyâmet gününe kaldık. Yazık ki ölüm, o gül-i handânımı elimden aldı; Esrâr'ımı, gönlümü ve canımı aldı. Őurası muhakkak ki tane bitmiş ve saati gelmişti. Benim gördüğüm bu fanilik yurdunun fenasıdır. Ancak bâkî olan Allah'tır ve onun rızasıdır (M/2, 1252, s. 139-140).

D: 142, 165, 166

5.22. Mustafa Reşit Efendi

Şeyh Galip'in babası olan Mustafa Reşit Efendi (?-1801), Yanıkapı Mevlevi-hânesi şeyhi Ârif Ahmed Dede'den inâbe almış bir Mevlevidir.

Ey Galip! Ben, Őanlı babamın izini takip ettim ki duâsı ve övgüsü bize hem farzdır hem de gereklidir. Mustafa isimli R/reşit, mürşit ve küllî bir üstaddir. Her himmet nazarı bize çok büyük bir iksirdir. Allah, aramızdaki gölgesini memdûd/uzun eylesin. Âlem, ancak onun yüksek Őahsiyetiyle bize âlem olmuştur (M/2, 1252, s. 108).

Şeyh Galip, Hüsn ü Aşk'ın 18 beytlik “Der Zikr-i Pîşvâ-yı Hod” bölümünü babası için düzenlemiştir: “Bu bahsi tamamlamaya medhe lâyük bir Őahıs sebep oldu. Ululuk yolunun âşıkı yani babam Reşit Efendi, gönül zâviyesinde inzivaya çekilmiştir. Mevleviliğın yiğit dostudur. Doğrusu ben Őaşkın ve disizdim, konuşmaya tâkatim yoktu, kalemimin dili susmuş, bin keder dalgası taşmıştı. Söyle diyerek söze başlattı. Onun nefesinin feyziyle tamamlandı. Bu yolunu Őaşırmışın elinden tuttu, söz sanatında üstadlık öğretti. Aşk dünyasının rehberi olunca iki defa babalık etmiş olmaz mı? O büyük zat beni nefesinin feyziyle ney gibi söyletti.” (HA, 1992, s. 35-36)

D: 397; HA: 35

5.23. Şeyh Ali Nutkî Efendi

Tarihî, sosyal ve tasavvufî olayları ihtiva eden Defter-i Dervîşân isimli mecmuanın ilk kayıtlarını tutan, şair ve bestekâr olan Ali Nutkî Efendi'nin (1762-1804), Şeyh Galip ve Hamâmîzâde İsmail Dede Efendi'nin yetişmesinde önemli bir rolü olmuştur.

Yenikapı Mevlevihanesindeki çilesi esnasında Şeyh Ali Nutkî Efendi'den feyz alan Muhammed Es'ad, çilesinin bitiminde 1787'de dede olmuş, bir süre sonra şeyhinden hilâfet almış ve 1789'da Trabzon'lu Köseç Ahmed Dede'nin “Er-Risâletü'l-Behiyye fî Tarîkati'l-Mevleviyye” isimli eserine şeyhi Ali Nutkî Efendi'nin müsâadesiyle bir taşşiye (Es-Sobetü's-Sâfiyye) yazmıştır. Müellif, Şerh-i Cezîre-i Mesnevî'de de aynı rehberliği şeyhinden görmüştür: Yenikapı âsîtanesinde irşad postunda oturan Mevlevî velilerinin hülâsası ve önde gelen asfîyânın temiz vicdanı şeyhim, azizim, mürşidim Şeyh Ebûbekr Dede Efendi oğlu Şeyh Ali Dede Efendi hazretlerinin hayat bahşeden nefesinin yardımıyla şerh u beyâna başlandı (ŞCM, 1996, s. 12). Dîvân'ında “Dedem kim Hazret-i Seyyid Alîdir / Kerâmet vech-i pâkinde celîdir” (M, 1252, s. 119) diyen Şeyh Galip, şeyhi Ali Efendi'nin hilyesine bir tarih yazmıştır (M/2, 1252, s. 137).

D: 136, 139, 229; ŞCM: 12

6. Fıkıh Âlimleri

6.1. Ebû Hanife

Asıl adı Nu'mân b. Sâbit olan İmâm-ı A'zam Ebû Hanife (699-767), Hanefî mezhebinin imamı ve büyük bir müctehiddir. Başlıca eserleri: 1. El-Âlim ve'l-Müte'allim, 2. El-Fıkhu'l-Ebsât, 3. El-Fıkhu'l-Ekber, 4. Risâletü Ebî Hanife, 5. El-Vasiyye.

Şeyh Galip, Hüsn ü Aşk'ta İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe'nin verdiği husûsî fetvaya değinir: Büyük imamların başta gideni, Kur'an nazmını namaz için gerekli göstermedi. İ'câzının tamamını ve bunun ma'nâ için lüzumunu kabul etti. Sonradan vazgeçtiği rivayeti kuvvetli ise de bu konuda şunu söylemiştir: “Acemlerin kendi diliyle ta'rîz etmesi (namaz kılması) câizdir.” (HA, 1992, s. 135).

İmâm Ebû Hanife ve İmâm Şâfi'î aşk konusunda bir ders vermedi. Yani aşk mes'elesini mezhep imamları beyân edip tafsîl etmemişlerdir (ŞCM, 1996, s. 222).

HA: 135; ŞCM: 222, 223

7. Feylesoflar

7.1. Eflatun

İslâm felsefesi üzerinde önemli etkileri olan Eflatun/Platon (M.Ö. 427-347), ilkçağ Yunan filozofu ve bilgesidir. Metafizik, bilim, sanat, edebiyat, bilgi felsefesi, adalet, erdem, ahlâk, siyaset, aşk, eğitim ve estetik alanlarında fikirler serdeden Eflatun'un en önemli öğrencisi Aristo'dur. Şekil bakımından hayli işlenmiş ve değiştirilmiş 30 civarında eseri (Mektuplar, Sokrates'in Savunması, Diyaloglar) vardır.

Âlim olan kalp, dünyevî akla mesken olamaz. Aristo'yu Eflatun'un küpünde arama (M/2, 1252, s. 127). Aşkın İsa'sını bulan kalp, gökyüzü gibidir. Kendi reyi ile hareket eden akıl, hikmet küpündeki Eflatun gibidir (M/2, 1252, s. 34). Beden küpü ruh Eflatun'una kalıptır. İçinde hikmet remizlerinin dersi çok yerindedir (M/2, 1252, s. 40). O öyle bir hikmet ve kudretle ortaya çıktı ki zamanın Eflatunu'nun hükümlerine hayret verir (M, 1252, s. 39). O cinnet sarhoşları ki işleri, muayyen olan şeyleri değiştirmektedir. Eski şarabı Eflatun'un akli etmişlerdir (M/2, 1252, s. 24). Kalbin zikrini bul ve İshrâkıyyun felsefesine vâkıf ol. Şarap küpüne ait coşkunluğun âvâzını Eflatun çeker (M/2, 1252, s. 71). Hikmet küpündeki Eflatun, gönül mektebindeki çocukların oyuncağı olan bir kafes kuşudur (M/2, 1252, s. 103). Sen akla uyup gezme, Eflatun bile zamanın meyhanesinin içinde nice hikmetler olduğunu bilmez (M/2, 1252, s. 113). Yunan ilinde sırları neşredince Eflatunlar nurların sarhoşu oldu (M, 1252, s. 114).

D: 86, 89, 127, 128, 157, 220, 238, 261, 269, 278, 289, 301, 338, 384, 389, 406, 429; HA: 177; ŞCM: 210

7.2. Aristo

M.Ö. 384-322 yıllarında yaşamış ve Eflatun'un Akademi'sinde 20 yıl kadar eğitim görmüş olan Yunan filozofudur. Makedonya kralı Filip'in oğlu İskender'e 8 yıl öğretmenlik yaptı. Derslerini öğrencileri arasında gezinerek verdiği için kurduğı felsefe ekolüne Peripatos (Meşşâiyye) denmiştir. Mantık ilminin kurucusu olan ve çağının bütün ilimlerini sistematize eden (Muallim-i Evvel) Aristo'nun yüze yakın eseri vardır.

O ev, Aristo'nun rasathanesinden görünmüştür. Onun sâkinleri, göklerin/yıldızların dönüşünü seyr eder (M, 1252, s. 15). O, Aristo düşünceli zamanın şâhının sır kâtibidir. Dügümler, onun kaşıyla ima etmesine bağlıdır (M, 1252, s. 30). O hayalimin Aristosu ki cihan, kalbimin rasathanesidir (M/2, 1252, s. 34). Onun kemâl aynası karşısında Aristo daima hayret içinde başı öne eğik durur (HA, 1992, s. 325). İman ehlinin dışında olan mantık âlimlerinin reisi ve ilk muallim, Aristo değil belki ondan önce İblîs olmuştur (ŞCM, 1996, s. 61).

D: 44, 70, 129, 277, 429; ŞCM: 61; HA: 74, 325

8. Ressamlar

8.1. Mani / Erjeng

Erjeng, Sasani padişahlarından 1. Erdeşir ve 1. Şâpûr zamanlarında yaşamış olan ve Maniheizm'i kuran nakkaş Mani'nin (216-277) yaptığı resimleri ihtiva eden kutsal bir kitaptır.

O, bir şiir defteri değil; sanki el değmemiş hayaller, Erjeng'in nakış evi içinde cilvelenin (M, 1252, s. 32). Hayrete düşüren bir tavan mı, yoksa ankâ kuşunun kanadı mıdır? Onun nakışı ma'nâ Erjengi midir? (M, 1252, s. 108). Etrafını o kadar şaşılacak nakışlarla süslemiş ki Erjeng'in sayfası gelsin, ince işçilik örneklerini bundan alsın (M, 1252, s. 58). Gönül, temâşâ Erjeng'inin Mani'si midir? (M/2, 1252, s. 25). Kalbinin hazinesi bir büyü köşesi, ayna içinde Erjeng nakışları gibidir (HA, 1992, s. 86). Sayfaya bir nakış karaladığında Mani'nin şuh gözü gibi görünür (M, 1252, s. 25). Düşünce Mani'm, o put gibi güzeli tasvir etmiş. Pergelinin kaleminden çıkan eserine mâşâallâh (M/2, 1252, s. 113).

D: 64, 211, 262, 405 (Erjeng/ 74, 119, 209, 262, 264, 432); HA: 86, 300, 301

8.2. Bihzad

Kemâleddin Bihzad (1450/55-1535), Timurlular ve Safevîler dönemlerinde yaşamış, Herat ve Tebriz'de atelyeler kurmuş, fevkalâde sanat yeteneği olan bir minyatür sanatçısıdır.

Bihzad, bakış ipliğini kıl kalem yapsa cedvelinin hattını çekemez (M, 1252, s. 25). Meğerki bu, Bihzad'ın kalemi ile saadet Kaf'ına konmuş, binlerce renge sahip olan letafet sîmurgunun kanadıdır (M, 1252, s. 33). Tavusun kanadı süpürge olsa lâyıktır. Bihzad da zeminini süpürge (M, 1252, s. 108). Bihzad'ın kanı ile Mani'nin kalemi gülen gülü nakşetmiş (M, 1252, s. 109). Bu çekmece nakış ve resimde Erjeng'e Bihzad'ın ince işçiliğini hatırlatır (D, 2013, s. 432).

D: 61, 64, 76, 92, 107, 122, 209, 211, 432; HA: 301

9. Şairler

9.1. Fuzulî

Muhammed Fuzulî (1483-1556), klasik Türk edebiyatının büyük şiir ustalarından biridir. Başlıca Eserleri: 1. Dîvân, 2. Beng ü Bâde, 3. Leyla vü Mecnun, 4. Risâle-i Mu'amma, 5. Terceme-i Hadîs-i Erba'în, 6. Hadîkatü's-Sü'edâ, 7. Rind ü Zâhid, 8. Matla'u'l-I'tikâd fî Ma'rifeti'l-Mebde'i ve'l-Me'âd.

Dîvân'da Fuzulî'nin "bilipdir bilirem" redifli (M, 1252, s. 93) ve "nedir" redifli (M, 1252, s. 94) gazelerine iki tahmîs yapılmış; "senin" redifli gazeline (M, 1252, s. 82) ise nazire

sadedinde bir müseddes kaleme alınmıştır. Şeyh Galip, Hüsn ü AŞk'ta "Nevayî tarzında Fuzulî, söze giden yolu bulmuŐ." (HA, 1992, s. 139) der. Şerh-i Cezîre-i Mesnevî'de ise "AŐkđır ol neŐ'e-i kâmil ki andandır müdâm / Meyde teşvîr-i hararet, neyde te'sîr-i sadâ" (ŞCM, 1996, s. 26) beytine atıf yapılmıştır.

D: 182, 183; HA: 139; ŞCM: 26

9.2. Şevket-i Buharî

Şevket-i Buharî (1628-1700), Fars Şiirinde "sebk-i Hindî" akımının önde gelen temsilcilerindedir. Tek eseri, Dîvân-ı Şevket-i Buharî'dir.

Anadolu Őâirlerinin gazelde imkânsız gördüğü Şevket gibi Şiir tarzını ben ortaya koydum (M, 1252, s. 16). Şevket'in hayâlinin rengi açılıp ince nakŐına suret vermiş (M, 1252, s. 109). Oradaki ince işlenmiş resimler, Şair Şevket'in hayâli gibi zarif idiler (HA, 1992, s. 300). Şevket'in tarzı, Mevlevilik yolunda kepenek giyenindir (M/2, 1252, s. 93). Ey Galip! Şevket gibi olan tarzımıza ve fakr elbisemize sebep, aşk hünkârına hizmettir (M/2, 1252, s. 107).

D: 46, 212, 373, 395, 421, 456; HA: 300

9.3. Hoca Neşet

Hattat ve Şair olan Süleyman Neşet (1735-1807), bilhassa Mesnevî ve Farsça bilgisiyle yirminin üzerinde Şairin yetiŐmesine vesile olmuştur. Eserleri: 1. Dîvân, 2. Tercüme-i Şerh-i Dü Beyt-i Molla Câmî, 3. Tercümetü'l-IŐk, 4. Tûfân-ı Ma'rifet, 5. Muharrerât-ı Husûsiyye-i Neşet.

Şeyh Galip, "Es'ad" mahlasını 1778'de halkasına dahil olduğu Hoca Neşet'ten almıştır. Üstadı Süleyman Neşet'le ilgili bir kaside yazmış, bir gazelini tahmîs etmiş, iki matlamı terci'inde ve gazelinde kullanmıŐ, bir mısraını iki gazelinde tazmin etmiŐtır. Hüsn ü AŞk'ta da bir beytini tazmin ettiğı görölmektedir.

O söz üstadı olan Neşet'in söyleyiŐ güzelliğini herkes beyan eder. O, mamur can ülkesinin Şerefli bir beytidir; mazmun melekleri onu tavaf etse yeridir. Aferin o renkli edâlî nâzıma ki gözü bazen inci, bazen de kan saçar. Tahkikin tortusunu çekene ebedî bir sarhoŐluk verir; her mısraı birer ratl-ı girandır/ağır kadehtir. Gaybî av olan sözlerinin matlaı, hayal Őahinine kanat olmuştur. Tabiatının refrefi, iki cihan sırrını yüklenmiŐtır. Akıl keŐŐâfi i'câzını tefsîr ederek der ki "Sanki zamanın Mesih'inin can bahşeden soluğudur." tabiri, mazmunların peçesi süslü gelini; ifadesi nâtukanın elindeki dil kılıcıdır. Söz incileri hep âlemin kulağında küpe olmuştur. Bu ne acaip bir debdebe, Şöhret ve Őandır (M, 1252, s. 31). Ey hüner ehlinin kıblesi, ey ârif-i billâh! Kapının toprağı gönül ehline bir emniyet ve sığınma yeridir. İç âleminin

göl bahçesinde Şiraz bülbülü yüz kıskanma ile feryad ve figânın destanını söylemektedir. Su gibi akıcı olan sağlam şiirin İskender'in seddinde bir yarık açsa şaşılmaz. Sen, tabiatımı güzelleştirerek beni ihyâ ettin. Bu şeref bana ruh huzuru veren bir cevherdir (M, 1252, s. 32). Bu yayı çekince tir tir titredim; üstad Neşet'in matla'ına söz katmak ne çok zordur (M/2, 1252, s. 70). Neşet'in ismini yâd etmek, mazmun gibidir (M/2, 1252, s. 34). Galip, Hazret-i Neşet'in izinden gidince kalemi belâgat vadisinde çok dolanır (M/2, 1252, s. 35). Bu temiz nutuk, Neşet'in hasbihalidir: "Gamdan ölmem, korkarım gayret helâk eder beni." (M/2, 1252, s. 126). Söz üstadı Neşet şu beyit ile onun güzelliğini veciz bir şekilde topladı: "Yüzünün mumuna gök fanustur; pervanesi ise melektir ama ümitsizdir." (HA, 1992, s. 94).

D: 71, 72, 159, 160, 185, 279, 280, 337, 426, 427; HA: 94

9.4. Muvakkitzâde Pertev Efendi

Asıl adı Muhammed olan Muvakkitzâde Pertev (1746-1807), Hoca Neşet'in önde gelen talebelerindedir. Vak'anüvis Pertev'in eserleri: 1. Dîvân, 2. Vakâyi'-nâme.

Şeyh Galip, Dîvân'ında arkadaşı Pertev'in bir mecuasına takriz, 2 gazeline nazire yazmış ve 3 gazelini de tahmîs etmiştir. Ayrıca müşterek bir gazelleri vardır. Buna mukabil Pertev, Galip'in 26 gazelini tanzir etmiştir (Bektaş, 2007, s. 45).

Bu ince ma'naların hepsi Cenâb-ı Pertev içindir. O zâta, o eşsiz söz ustasına hasretiz (M/2, 1252, s. 50). Yüksek ahlâk sahibi Pertev'in tozuna erişmek ne mümkün? Ey Galip! Gönül bitâb, kalem atı ise dermansızdır (M/2, 1252, s. 51). Cenâb-ı Pertev'in takipçisi oldum ve bu gazel de benim destanım olsa gerektir (M/2, 1252, s. 75). Ey Galip! Gönül aydınlık olan Pertev'in izini takip et. Allah aşkına, pervane mumuna kavuşsun (M/2, 1252, s. 110).

D: 74, 75, 185, 189, 190, 191, 306, 307, 344, 384, 401

10. Hikâye Kahramanları

10.1. Ferhad

6. yüzyıldaki bir Fars hikâyesine dayanan Hüsrev ü Şirin'in Orta Asya, Azerbaycan, İran, Türkiye ve Balkanlar'da bazı değişikliklere uğramış Türk varyantı olan Ferhad u Şirin'in erkek kahramanıdır.

Aşk dağının kenarına bu mahzun gönül ayak basmış. Ne süt ırmağına yüz sürmüş ne de Ferhad'ın kendisi ayak basmış (M/2, 1252, s. 59). Boşuna cefâ dağının Ferhad'ı olma. Şirin dudaklıların ahidleri Bîsütün imiş (M/2, 1252, s. 57). Rüya aynasında avlusunun safâsını seyr etseydi Şirin şaşar, Ferhad süt ırmağını terk ederdi (M, 1252, s. 42). Ferhad, acı sözün

tadını bilirse yarasının ağzı Şirin'in hançerinden yapışır (M/2, 1252, s. 93). Gönül, muhabbet yolunda Ferhad ve Kays'ın izine düşüp gittikçe dağlarda ve sahralarda yolunu kaybetti (M/2, 1252, s. 113). Sevgiliyi Şirin suretine koyan hep âşıklardır. Beyim, kulağa hiç Ferhad'ın kazmasının sesi yetmez mi? (M/2, 1252, s. 127). O peri yaradılışlı bir an süt bardağını Ferhad'ın kanına döndürdü (HA, 1992, s. 293). Sanki orası Bîsütûn dağı, lâle renkli aylar da oranın Şirinleri. Her kubbesi Ferhad'ın eseri ve her taşı Ferhad'ın mezarı (HA, 1992, s. 300). Şirin süt ırmağını seyretti, Ferhad'a yakut renkli kadehi sundu (HA, 1992, s. 323). “O karınca ki meselâ dağı delip mahbûbuna vâsil olmak ârzûsuna düşe. Sûretde mûr ise ma'nâda Ferhad-ı pür-zûrdur.” (ŞCM, 1996, s. 98).

D: 64, 92, 114, 200, 206, 282, 304, 315, 318, 359, 373, 384, 387, 405, 428; HA: 59, 77, 293, 300, 323; ŞCM: 98

10.2. Mecnun (Kays)

7. yüzyılda Arabistan'da Kays b. Mülevvah Âmirî ile Leyla binti Mehdî'nin başından geçen vakalara dayanan Leyla vü Mecnun hikâyesinin erkek kahramanıdır.

Dîvân'da 1 Leyla ile Mecnun mesnevîsi, 1 “Kays” redifli gazel vardır.

Mecnun gibi başında yuvası olan bir serseriyim (M/2, 1252, s. 51). Dağınık saç, başımda Kays'a gölge salan yuva değil, semender yuvasıdır (M, 1252, s. 13). Ben aşkı söyledikçe Mecnun suskun kalır ve zincirin halkası cinnet sırrına kulak olur (M/2, 1252, s. 39). Biz ki darağıcındaki minberin hatibine cemaatiz. Namaz ve niyazda imamımız Mecnun'dur (M/2, 1252, s. 48). Ka'be'nin harimine Mecnun gibi revan olduk. Hayır duamız geçti, eserleri görmedik (M/2, 1252, s. 75). Ben ki aşk namazında Mecnun'a uymuşum. İkâmeti terk edip fitratın kanununa uymuşum (M/2, 1252, s. 82). Leyla'nın saçındaki Kays'ın belâ zinciri, bana cinnet davasında bir başka ipucudur (M/2, 1252, s. 4). Kays, kuşlar topluluğuna, peri ordusuna sultandı; aşk devletinde Süleyman'dı (M/2, 1252, s. 55). Kays'ın yolu ayrılık tefrikasından cem'e varmıştı. O, “Leyla'nın saçı” diyerek her gece perişan oluyordu (M/2, 1252, s. 55). Ben o serseri dolaşan Kays'ım ki bazen başımın üstündeki yuva semâ' eder (M/2, 1252, s. 63). Leyla'sı Kays'ın hayâline Mecnun olmuş, mumu pervâne için ağlıyor ve kalbi kan döküyordu (HA, 1992, s. 77). Mecnun gibi söğüt ağacı, saçlarını dağıtınca Leyla'ya sahraya çıkmak düşerdi (HA, 1992, s. 117).

D: 157, 190, 191, 198, 200, 206, 218, 221, 225, 251, 258, 263, 271, 272, 279, 281, 283, 287, 302, 307, 322, 329, 344, 356, 359, 364, 380, 383, 388, 390, 400, 406, 451, 455 (Kays/40, 123, 219, 239, 265, 274, 279, 282, 284, 291, 295, 313, 314, 326, 332, 375, 383, 384, 395, 402, 405, 410, 426); HA: 55, 77, 104, 117, 147, 191, 195, 204, 219

Tablo 3. Diğer fikrî kaynaklar

Abdullâh-ı Ma'rîbî, ŞCM: 180	Hız. Osmân, D: 23, 192, 440
Abdü'l-kâdir-i Geylânî, D: 433	Hız. Ömer, D: 23, 26, 192, 440
Âdem Dede, ŞCM: 93	Hız. Şît, ŞCM: 134
Ahmed Eflâkî, D: 131; ŞCM: 146	Hız. Şu'ayb, D: 248
Ahmed Rifâ'î, D: 433	Hız. Yahyâ, ŞCM: 123, 125
Ali Şîr Nevâyî, HA: 139	Hız. Yûnus, HA: 121
Ârif Efendi, D: 75, 76, 187, 188	Hız. Zekeriyya, ŞCM: 74
Bahâ'e'd-dîn Nakş-bend, D: 136	İbni Atâullâh El-İskenderî / Hikemü'l-Atâiyye: ŞCM: 114
Calinus, ŞCM: 210	İbni Haldûn, D: 127
Celâleddîn Kazvînî / Telhis: HA: 129	İbrahim-i Gülşenî, HA: 33
Ebû Bekr Efendi, D: 133, 139	Kutbuddîn-i Râzî, ŞCM: 118
Ebû Hafz-ı Haddâd, D: 223, 224	Kümeyl bin Ziyad, ESS: 41
Ebû Tâlib-i Mekki, ŞCM: 192, 208	Nahîfî, D: 274
Eşrefoğlu Rûmî, D: 433	Nasreddîn-i Tûsî, D: 49
Fahreddîn-i Irâkî / Lemeât: ŞCM: 38, 54, 57, 118, 164, 189	Nâyî Osman Dede, ŞCM: 12
Fahreddîn-i Râzî, HA: 73	Nergisî, D: 132, 174
Fahr-i Cürcânî, HA: 74	Neşâtî, D: 394; ŞCM: 75
Fârâbî, D: 60	Niyâzi-i Mısrî, ŞCM: 35
Fasih Ahmed Dede, D: 137, 166, 347	Nizâmî-i Gencevî: D: 53, 132; HA: 41, 86, 139, 347
Firdevsî, HA: 139	Öklidis, D: 128, 429
Hace Abdullah-ı Hirevî, ŞCM: 149	Ömer İbni'l-Fârız, ŞCM: 70, 93
Hadîce-i Kübrâ, D: 118, 142	Rûhî-i Bağdadî, D: 283
Hâfız Ebû Bekr Dede, D: 141	Sâbit, HA: 127
Hakîm Senâyî, ŞCM: 64, 97	Sa'd b. Ebî Vakkâs, D: 90
Hâlis Ahmed Dede, D: 132	Sa'dî-i Şîrâzî, ŞCM: 57
Hasan-ı Basrî, ŞCM: 25	Sa'düddîn-i Fergânî, ŞCM: 137
Hasan-ı Kâşî, ŞCM: 134	Sarı Abdullah Efendi, ŞCM: 204
Hâtem-i Asamm, ŞCM: 144	Selâhaddîn-i Zerkübî, D: 262, 341
Hâtem-i Tâî, D: 52, 55, 163, 266, 432	Seyyid Şerîf-i Cürcânî, ŞCM: 118, 164
Husrev-i Dehlevî, HA: 139, 347	Sinimmâr, D: 117
Hüsâmeddin Çelebi, D: 173, 302; ŞCM: 39	Sultânü'l-Ulemâ, ŞCM: 118, 144
Hız. Âdem, D: 30, 156, 311, 325; ŞCM: 51, 59, 60, 83, 104, 105, 134; HA: 114	Şâhidî, D: 178
Hız. Dâvûd, HA: 32, 260, 331, ŞCM: 65, 66	Şerîf Ahmed Dede, D: 127
Hız. Eyyûb, D: 262, 453; HA: 97; ŞCM: 191	Şiblî, D: 223, 224; ŞCM: 170, 171
Hız. Hüseyin, D: 195, 440	Tâlib-i Âmul, D: 421
Hız. İdrîs, D: 429	Ubeydullahu'l-Ahrar, ŞCM: 74
Hız. İlyâs, D: 23	Veysel Karânî, D: 313; HA: 20
Hız. İsmâ'il, D: 195, 454	Zünnûn-ı Mısrî, ŞCM: 160
Hız. Nûh, D: 78, 298, 313; HA: 17, 96, 194	

DEĞERLENDİRME

Şeyh Galip'in dört eseri taranmış; atf yaptığı ayet ve hadislerin yanında 100'ün üzerinde şahsiyet tespit edilmiştir. Çalışmamızda bunlardan belirgin olarak öne çıkan 47'si üzerinde durulmuş, diğerleri liste hâlinde verilmiştir. Bu şahıslardan bir kısmı klasik Türk şiirinin geleneğinde yer almakta ve ortak kabullere dayanmaktadır. Şeyh Galip'in fikrî kaynaklarını ve eserlerinde ele aldığı şahsiyetleri şöyle tasnif edebiliriz:

1. Kur'ân ve Hz. Muhammed: Şeyh Galip, eserlerinde Kur'ân'ın 72 suresinden 176 ayete ve Hz. Muhammed'in 43 hadisine atf yapmıştır. Ayet ve hadis iktibasları, tamamen veya kısmendir.
2. Peygamberler: Peygamberlerden bilhassa Hz. İbrahim, Hz. Yakup, Hz. Yusuf, Hz. Musa, Hz. Süleyman ve Hz. İsa daha ön planda ele alınmıştır. Ledünnî ilme vakıf olan ve ulemanın çoğuunca peygamber kabul edilen Hz. Hızır'ın şair tarafından sıklıkla dile getirilmesi dikkat çekici bir yaklaşımdır.
3. Kadınlar arasında Hz. Meryem dikkat çekici bir şekilde öne çıkmaktadır.
4. Sahabeler: Hz. Mevlana, tarikat şeceresi itibariyle Hz. Ali'ye, neseben Hz. Ebûbekr'e dayanmaktadır. Şeyh Galip'in eserlerinde sahabe-i kiramdan Hz. Ebûbekr ve Hz. Ali isimlerine özellikle vurgu yapılmıştır. Şeyh Galip, mesleğini Bekriyye ve Aleviyye olarak görür.
5. Sûfiler: Şeyh Galip'in fikrî kaynaklarında sayısal olarak ağırlığı (23 şahsiyet) mutasavvıflar teşkil etmektedir. Bu sûfileri kronolojik olarak şöyle sıralayabiliriz: İbrahim b. Edhem, Bayezid-i Bistamî, Cüneyd-i Bağdadî, Hallac-ı Mansur, İmâm-ı Gazzâlî, Abdulhâlîk-ı Gucduvânî, Feridüddin-i Attâr, Muhyiddîn-i Arabî, Şems-i Tebrizî, Mevlana Celâleddîn-i Rûmî, Sadreddîn-i Konevî, Âteş-bâz-ı Velî, Sultan Veled, Celâleddîn Ergun Çelebi, Mevlana Câmî, Sultân-ı Dîvânî, Yusuf-ı Sîne-çâk, İsmail Ankaravî, Sâkıb Mustafa Dede, Şeyh Ebûbekr Çelebi, Mustafa Reşit Efendi, Esrâr Dede, Ali Nutkî Efendi. Bu listede dikkati çeken, Mevlana'dan sonraki isimlerin bir iki istisna dışında Mevlevîyye yoluna müntesip olmasıdır. Mevlana'dan önceki silsilede bilhassa Hallac-ı Mansur ve Muhyiddîn-i Arabî, müellifin ruh dünyasına nüfuz etmiş iki isimdir. Babası Mustafa Reşit Efendi'nin Galip'e fikrî ve ma'nevî yönden rehberlik yaptığı görülmektedir. Akranları arasında Esrar Dede'nin Şeyh Galip'in hem fikrî hem de hissî dünyasında önemli bir yeri vardır.
6. Fakihler: Bir Mevlevî şeyhi olan Galip Dede'nin etkilendiği şahsiyetler arasında fıkıh âlimlerinin belirgin bir yeri yoktur. Müellifin İmâm-ı A'zam Ebû Hanife'yi iki konuda atf yapması dikkat çekmektedir.

7. Feylesoflar: Klasik Türk şiirinin geleneğiyle mütenasip olarak Eflatun ve Aristo'ya önemli bir yer ayrılmıştır.
8. Nakkaş/Ressamlar: Bu kategoride iki büyük nakkaşa (Mani ve Bihzad), yine şiir geleneği çerçevesinde atf yapılmıştır.
9. Şairler: Seleften Fuzulî'yi ve Şevket-i Buharî'yi referans alan Şeyh Galip, hocası Süleyman Neşet'ten de etkilenmiştir. Neşet'in talebelerinden bilhassa Muvakkitzâde Pertev'le etkileşimleri görülmektedir.
10. Hikâye Kahramanları: Farklı coğrafyalarda bir efsane haline gelen Ferhad ile Şirin ve Leyla ile Mecnun hikâyelerinin âşık karakterleri "Ferhad" ve "Kays", aşk mesleğinin sâliki olan Şeyh Galip için iki önemli karakterdir.

Kaynakça / References

- Arı, A. (2009). Sâkıb Dede. *DİA*, 36. Erişim adresi: <https://islamansiklopedisi.org.tr/sakib-dede> Erişim tarihi: 07.05.2021
- Bektaş, E. (2007). *Muvakkit-zâde Pertev Efendi*. Malatya: Öz Serhat Yayınları.
- Demirci, M. (2009). Mesnevî'de Hz. Ali imajı. *Hazreti Ali (Sempozyum Bildirileri) 24-25 Ekim 2007*, Erişim adresi: http://isamveri.org/pdfdr/D125021/2007/2007_DEMIRCIM.pdf Erişim tarihi: 11.04.2021
- Gölpınarlı, A. (1983). *Mevlana'dan sonra Mevlevilik*. İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevleri.
- (D) Kalkışım, M. M. (2013). *Şeyh Galip Dîvânı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- (ESS) Kutluk, İ. (1948). Şeyh Galip ve as-Sohbet-üs-Sâfiyye. *TUDED*, III (2), 21-47.
- (HA) Okay, O.; Ayan, H. (1992). *Hüsn ü Aşk*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Konuk, A. A. (2008). *Mevlana Celâleddîn Rûmî Mesnevî-i Şerif Şerhi-8*. İstanbul: Kitabevi.
- Kur'an-ı Kerim ve Türkçe açıklamalı meâli* (1992). (Ali ÖZEK, Hayreddin KARAMAN, Ali TURGUT, Mustafa ÇAĞRICI, İbrahim Kâfi DÖNMEZ, Sadreddin GÜMÜŞ, Haz.). Medine.
- (M) Şeyh Galip (1252). *Dîvân*. Bulak.
- Önkaş, N. A. (2020). Semâî, Sultan Dîvânî. *TEİS*. Erişim tarihi: <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/semai-sultan-divani> Erişim tarihi: 05.05.2021.
- (ŞCM) Şeyh Galip (1996). *Şerh-i Cezîre-i Mesnevî*. (Turgut KARABEY, Mehmet VANLIOĞLU, Mehmet ATALAY Haz.). Erzurum: Atatürk Ün. Fen-Edebiyat Fakültesi Yay.

